

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

СЛОБОДЯНЮК Ольга Василівна

УДК 336.7: 368

**ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Краматорськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донбаській державній машинобудівній академії Міністерства освіти і науки України (м. Краматорськ).

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
Косова Тетяна Дмитрівна,
Класичний приватний університет (м. Запоріжжя),
професор кафедри фінансів, банківської справи та
страхування

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Алексеєнко Людмила Михайлівна**, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України (м. Івано-Франківськ), завідувач кафедри обліку та фінансів;

доктор економічних наук, професор **Воронкова Олена Миколаївна**, Університет Державної фіскальної служби України (м. Ірпінь), професор кафедри фінансових ринків;

доктор економічних наук, професор **Виговська Валентина Вікторівна**, Чернігівський національний технологічний університет Міністерства освіти і науки України (м. Чернігів), професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування.

Захист дисертації відбудеться *20 жовтня 2017 року о 13.00* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.105.03 у Донбаській державній машинобудівній академії Міністерства освіти і науки України за адресою: 84313, м. Краматорськ, бул. Машинобудівників, 39а, ауд. 6220.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донбаської державної машинобудівної академії Міністерства освіти і науки України за адресою: 84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.

Автореферат розісланий *19 вересня 2017 року*.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук

С. О. Пипко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Страховий ринок України є важливою ланкою фінансової системи, але у поточній ситуації рівень його розвитку не відповідає потребам національної економіки загалом і сподіванням окремих споживачів страхових послуг. Основними проблемами, що перешкоджають розвитку страхового ринку в Україні, є низький рівень доходів населення, невисокий рівень страхової культури, зниження рівня страхових виплат компаніями, невиконання деякими страховиками своїх зобов'язань, неможливість повернення коштів страхових резервів, які були розміщені на депозитних рахунках банківських установ в умовах їх масового виведення з ринку тощо.

Принципи функціонування страхових ринків країн із ринковою економікою є загальними, але існують деякі відмінності, обумовлені інституціональними особливостями їх фінансових ринків. За цих умов особливої теоретичної і практичної актуальності набуває використання інституціональних підходів у межах дискусії щодо формування вітчизняної моделі страхового ринку та перспектив його розвитку. Досягнення сучасної науки, представлені інституціональними теоріями, переконливо доводять, що на розвиток українського суспільства негативно впливає деформація інституту довіри населення до держави загалом і фінансових корпорацій, зокрема.

У сучасних умовах функціонування фінансового сектора України важливим є вивчення питань розвитку перестраховування, зважаючи на зростання кількості ризиків та їх концентрацію, збільшення кількості й розміру збитків суб'єктів господарювання та недостатню фінансову стійкість вітчизняних страховиків. Впровадження у практику сучасних стратегій перестраховування сприяє підвищенню рентабельності страхових операцій, передачі частини ризиків, прийнятих на страхування, іншим страховикам. Потребують подальшого дослідження інновації страхового і перестрахового ринків.

Організація і здійснення страхового бізнесу не можлива без забезпечення різного роду інформації, яка використовується усіма учасниками страхового бізнесу. Тому вплив інформаційних технологій на діяльність страховика, використання їм їх у своїй професійній діяльності, а для страхувальника – при підписанні договорів страхування є актуальним і своєчасним питанням сьогодення. Без прозорості та транспарентності діяльності страховиків немає довіри до них із боку страхувальників. Потребують розробки механізми їх забезпечення та контролю з метою ефективного розвитку вітчизняного страхового ринку.

В умовах підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС актуальним є вивчення європейського досвіду регулювання страхового ринку. Євроінтеграція розширює не лише міжнародне співробітництво, але і надає можливість створювати систему міжнародної фінансової безпеки, активізувати створення повноцінного страхового ринку як важливого атрибуту ринкової економіки. Залучення іноземного капіталу на страховий ринок сприяє його динамічному розвитку, вдосконаленню менеджменту, розробці сучасних технологій, освоєнню нових видів страхових послуг і продуктів. Забезпечення стабільного функціонування страхового ринку можливе за умов подальшого зміцнення і вдосконалення фінансового потенціалу,

ліквідності, платоспроможності та конкурентоспроможності на основі стійкого розвитку страховиків.

Питання розвитку страхових ринків світу знаходяться у центрі уваги зарубіжних учених, таких як: Д. Бреннан [*D. Brennan*], М. Грін М. [*M. Green*], Ц. Клейн [*C. Klein*], П. Конгстведт [*P. Kongstvedt*], М. Моррісей [*M. Morrisey*], Л. Норріс [*L. Norris*], Р. Пукала [*R. Pukala*]. Актуальні проблеми розвитку вітчизняного страхового ринку досліджуються такими вітчизняними вченими, як: Л. Алексеєнко, С. Ачкасова, П. Баласанов, Н. Балдич, В. Виговська, Н. Внукова, О. Воронкова, О. Гаманкова, І. Горіславська, А. Дегтяр, Н. Добош, О. Журавка, Д. Загорська, О. Залєтов, Г. Ільченко, Ю. Клапків, О. Козьменко, Т. Косова, В. Лагутін, Н. Липовська, М. Мовчан, Т. Моташко, С. Навроцький, В. Нечипоренко, С. Онишко, К. Павлюк, В. Плиса, Л. Рибальченко, С. Рубан, В. Рудик, Т. Сініцина, Н. Супрун, Т. Татаріна, К. Третяк, С. Феденько, Л. Чиж, А. Шолойко, О. Язвінська. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати недостатню розробку проблем формування моделі вітчизняного страхового ринку та його розвитку з урахуванням інституціональних умов фінансового ринку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до плану науково-дослідних робіт за держбюджетними темами: Одеського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету «Механізми інституціонального розвитку фінансово-кредитної системи України» (№ держреєстрації 0116U008686, 2016-2017 рр.), «Інвестиційне забезпечення і управління капіталізацією в контексті економічної безпеки підприємств» (№ держреєстрації 0116U005224, 2016-2017 рр.), у рамках яких здобувач обґрунтував концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України та зростання його капіталізації; Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг) «Фундаментальні основи формування механізмів управління фінансовою системою України в умовах кризи» (№ держреєстрації 0116U002177, 2016-2017 рр.), у рамках якої автором удосконалено класифікацію видів перестраховування та визначено перспективи їх розвитку; Класичного приватного університету: «Науково-методичне забезпечення фінансово-економічних процесів» (№ держреєстрації 0110U003962, 2014-2017 рр.), внесок здобувача полягає в обґрунтуванні страхових механізмів стабілізації фінансової системи України; Донбаської державної машинобудівної академії «Антикризові фінансово-економічні імперативи розвитку соціально-економічних систем» (№ держреєстрації 0116U005581, 2016-2017 рр.), у рамках якої розроблено стратегічні фінансові механізми розвитку страхового ринку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад, методичних основ і практичних рекомендацій щодо удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішено такі завдання:

формалізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України;

узагальнено історичні аспекти виникнення фінансової інституціоналізації форм організації страхової діяльності та її розвитку;

проведено конкурентний аналіз інституціональних форм організації страхового ринку України;

обґрунтовано концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України;

удосконалено фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України у сегментах страхування життя, добровільного медичного страхування, майнового та ризикового страхування, аграрного страхування;

сформульовано інституціональні особливості фінансових механізмів посередництва на страховому ринку України;

удосконалено класифікацію видів перестраховування на основі системного підходу;

визначено шляхи підвищення ролі фінансових механізмів перестраховування в системі управління ризиками страхового ринку;

обґрунтовано детермінанти концентрації і конкуренції на страховому ринку України, а також фінансові механізми забезпечення транспарентності та захисту прав споживачів на ньому;

встановлено шляхи підвищення капіталізації та інвестиційної функції страхових компаній на фондовому ринку України;

гармонізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України із вимогами ЄС;

удосконалено фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України на основі реформування пруденційного нагляду;

адаптовано стандарти *Solvency II* до інституціональних умов страхового ринку України;

обґрунтовано стратегічні фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України у контексті загальносвітових та європейських тенденцій.

Об'єктом дослідження виступають процеси інституціонального розвитку страхового ринку України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, методичні основи і практичні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України.

Методи дослідження. Теорія і методика дослідження ґрунтуються на фундаментальних положеннях сучасних економічних теорій. У роботі використовувалися такі методи: етапізація (для хронології інституціонального розвитку страхового ринку України), *SWOT*-аналіз (для оцінки конкурентних позицій страхових організацій), кореляційно-регресійний аналіз (для моделювання залежності частки ринку від рівня чистих виплат за окремими видами страхування, активів і власного капіталу страхових компаній, мультиплікатору капіталу); рейтингова оцінка (для ранжування страхових компаній за рівнем страхових премій, страхових виплат, страхових резервів), статистичні розподілення (для оцінки кількості страхових компаній за розміром активів, власного капіталу, нерозподіленого прибутку); кореляційна матриця (для оцінки можливих комбінацій ризику за видами страхування), трендовий аналіз (для формалізації динаміки показників страхових

компаній), нечіткі множини (для оцінки пріоритетів управління необхідним платоспроможним капіталом страхової компанії).

Інформаційною базою дослідження є Директиви ЄС, законодавчі та нормативно-правові акти України, що регулюють функціонування страхового ринку, звітні дані Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, страхових компаній, монографічні дослідження і публікації у періодичних виданнях вітчизняних і зарубіжних авторів стосовно управління страховою справою і фінансовими ринками.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методологічних та науково-методичних положень щодо удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку.

Основні положення, які відображають наукову новизну дослідження та виносяться на захист, наступні:

вперше:

формалізовано інституціональну модель страхового ринку України за загальними ознаками (обмежена, ненасичена, консолідована, яка знаходиться у стані розвитку, структурована у розрізі акціонерних товариств і товариств із додатковою відповідальністю, традиційна, така, що інтегрується у європейський страховий ринок) та специфічними ознаками (ринок покупців, представлений переважно юридичними особами і майновим страхуванням, зі значним сегментом обов'язкового страхування; інтенсивний ринок, достатньо конкурентний в сегменті «*non-life*»; низькоконцентрований – у сегменті «*life*», малоефективний);

обґрунтовано концептуальні засади інституціонального розвитку страхового ринку України на основі фінансових механізмів: страхової діяльності його окремих сегментів (життя, добровільне медичне, майнове, ризикове, аграрне страхування), посередництва на страховому ринку (перестраховання у резидентів і нерезидентів, сек'юритизація перестраховувальних зобов'язань), формування інституціонального середовища (концентрація, конкуренція, транспарентність та захист прав споживачів, капіталізація, активізація інвестиційної функції на фондовому ринку), гармонізації зі страховими ринками ЄС (принципи і класифікація видів страхової діяльності, реформування пруденційного нагляду, адаптація стандартів *Solvency II*, стратегічний підхід, інтеграція з банківським бізнесом);

визначено фінансово-правову інституціоналізацію діалектики взаємозв'язку страхування та перестраховання, які тісно пов'язані між собою, мають спільну множину принципів, технологій передачі ризику і об'єктів, але не співвідносяться як ціле і частина: перестраховання є похідною категорією від страхової діяльності, оскільки результатом його здійснення є надання фінансових послуг страховим компаніям, але воно представляє собою самостійний вид підприємницької діяльності, у процесі якого відбувається обмін страхового ризику на кредитний, який вимірюється ймовірністю невиконання перестраховиком своїх фінансових зобов'язань перед страховиком;

запропоновано стратегічні фінансові механізми інституціонального розвитку конкурентного середовища страхового ринку України на основі *SWOT*-аналізу форм організації страхової діяльності, представлених класичними страховими компаніями і кооперативними страховими організаціями, результати якого виявилися

центральносиметричними (слабкі сторони одних є сильними сторонами других і навпаки), що обумовлює необхідність їх співіснування, оскільки взаємні доповнення і конкуренція позитивно вплинуть на якість і ціни страхових послуг: стратегія адаптації до зовнішнього середовища класичних страхових компаній передбачає посилення захисту прав споживачів страхових послуг, для товариств взаємного страхування і страхових кооперативів - створення відповідної нормативно-правової бази їх діяльності, популяризацію кооперативної ідеї на страховому ринку; стратегією формування внутрішнього середовища для перших є збільшення капіталізації та покращення транспарентності їх діяльності, для других - розробка методичних засад надання страхових послуг, проведення актуарних розрахунків, створення внутрішніх регламентів операційної діяльності і стандартів обслуговування клієнтів.

удосконалено:

фінансові механізми інституціонального розвитку посередництва на страховому ринку України: виникнення професійних перестраховиків, розмежування функцій між страховими та перестраховими компаніями, створення пулової системи перестрахування, інституту перестрахових брокерів. На відміну від існуючих, пропоновані підходи дозволять створити необхідні умови для формування самостійного перестрахового ринку, який буде здатен акумулювати значні за розмірами ризики; виникнення професійного ринку перестрахування як напрямку розвитку вітчизняного страхового ринку, що сприятиме його захисту від катастрофічних ризиків і ризиків техногенного характеру, стимулюватиме розвиток страхування за пріоритетними галузями економіки, а також фінансового перестрахування як механізму захисту ринку фінансових послуг;

формалізацію опису сегментів страхового ринку України на основі побудованих кореляційно-регресійних моделей залежності частки ринку від рівня чистих виплат за окремими видами страхування. На відміну від існуючих описів, отриманий дозволив виявити такі закономірності: тісний прямий кореляційний зв'язок між фактором та результативним показником по автострахуванню, страхуванню фінансових ризиків, страхуванню кредитів, страхуванню вантажів та багажу; натомість відсутність закономірностей взаємозв'язку частки ринку від рівня страхових виплат спостерігається по сегментах страхового ринку, обсяг операцій на яких скорочується: страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування майна, аналогічна тенденція притаманна авіаційному страхуванню та іншим видам страхування;

класифікацію агрострахування в розрізі таких видів: традиційне (моно- і мультиризикове - захист аграріїв від значного кола несприятливих наслідків за рахунок більш високого рівня страхових тарифів), індексне (на основі індексів - врожайності, доходності, погоди, рослинності), яке характеризується такими ознаками: менша вартість, прозорість, зрозумілість, елімінація фактору суб'єктивності при визначенні настання страхового випадку і розрахунку розміру страхового відшкодування, стандартизація договорів. Перевагою пропонованої класифікації є можливість визначення заходів із інституціонального розвитку агрострахування: створення статистичних баз даних сільськогосподарських ризиків, підвищення рівня актуарної діяльності, уніфікація підходів до розрахунку

страхових тарифів, посилення вимог національного регулятора до страхових компаній в частині звітування і розкриття інформації щодо умов договорів страхування сільськогосподарських ризиків у розрізі окремих рослин і тварин, технічне забезпечення дистанційних методів урегулювання катастрофічних погодних ризиків;

фондові механізми розвитку інституціонального середовища страхового ринку України на основі визначення детермінант управління активами і пасивами страхових компаній: розширення емісійної діяльності, проведення публічного розміщення цінних паперів, зменшення питомої ваги банківських депозитів на користь державних цінних паперів і фондових інструментів високої інвестиційної привабливості за умови забезпечення відповідності темпів росту активів, призначених для розміщення страхових резервів, динаміці статутного капіталу. На відміну від існуючих, пропоновані підходи сприятимуть зростанню капіталізації страхового ринку України і активізації його інвестиційної функції;

дворівневий підхід до реформування пруденційного нагляду на страховому ринку на основі визначення таких цільових орієнтирів: на макроекономічному рівні - підтримка стабільності страхового ринку і зниження системних ризиків його функціонування, прийняття програмних документів на рівні національного регулятора відповідно до вимог Директив ЄС, налагодження його комунікативних зв'язків із незалежними аудиторами і актуаріями, розрахунок пруденційних нормативів на основі капіталу; на мікроекономічному рівні - регулювання діяльності страхових компаній на індивідуальній основі, проведення стрес-тестування діяльності страхових компаній. Перевагами пропонованого підходу над існуючим є: розмежування інструментів пруденційного нагляду на макро- і мікрорівнях, формування механізмів державно-приватного партнерства на страховому ринку, створення умов для інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір;

дістало подальшого розвитку:

трактування сутності страхового ринку України як економічних відносин із приводу купівлі-продажу страхових послуг високої якості в рамках інституційно оформлених прав акціонерної і пайової власності, які ґрунтуються на економії трансакційних витрат, а також система інститутів, які забезпечують обмін між страховиками і страхувальниками за участю інфраструктурних учасників на основі специфічних контрактів (страхових полісів), формування необхідного рівня страхової культури і довіри, гармонійного поєднання державного регулювання і саморегулювання. Перевагою пропонованої дефініції над існуючими є використання категорій інституціональних теорій, які передбачають адаптацію формальних інститутів страхового ринку до умов вступу в ЄС, подолання неформальних інститутів, створення сприятливого інституційного середовища, попередження опортуністичної поведінки, покращення конкурентної політики, зменшення негативного впливу екстерналій, збільшення транспарентності страхової діяльності;

методичний підхід до класифікації видів перестраховування із виділенням ознак із позицій статистики (напрямок спрямування захисту, тип покриття ризиків, територіальне розміщення ризиків, галузевий принцип, методи і форма передачі ризиків, підходи до розподілу ризиків) та перспективної динаміки - фінансове

перестраховання, факультативне і облігаторне перестраховання, пропорційне і непропорційне перестраховання. На відміну від існуючих класифікацій, запропоновані ознаки враховують значно ширше коло відмінностей щодо напрямків спрямування перестрахового захисту, територіального розміщення, особливостей покриття ризиків, різноманітності цілей та суб'єктів перестраховання і сприятиме активізації інституціонального розвитку перестрахового ринку;

фінансові механізми забезпечення транспарентності та захисту прав споживачів на страховому ринку України, які передбачають розширення обсягів розкриття інформації про страхування і суб'єктів страхової справи, про діяльність і фінансові результати діяльності страхових компаній, формування страхових тарифів через різні канали: web - сайти національного регулятора, спеціалізованих установ, страхових компаній, засоби масової інформації тощо. Перевагою розроблених підходів є сприятливий вплив на підвищення кваліфікації персоналу страхових організацій і страхової культури споживачів страхових послуг, розширення форм і методів страхового захисту;

науково-методичний підхід до інтеграції стратегій управління страховим і банківським бізнесом, результатом якого є досягнення синергетичного ефекту за рахунок зменшення операційних витрат, формування клієнтоорієнтованого обслуговування, використання страховими компаніями банківських каналів збуту для продажу страхових продуктів, їх просування новому сегменту споживачів, оптимізація витрат на реалізацію страхових продуктів; отримання додаткового доходу банківськими установами, покращення рівня задоволення потреб їх клієнтів, страхування власних кредитів та операційних ризиків банків, співпраця з надійним партнером зі страхування застави, управління резервами страхової компанії, просування банківських продуктів через страхову компанію. На відміну від існуючих, запропонований підхід ґрунтується на теорії біхевіоризму, яку адаптовано до розробки стратегії управління страховим бізнесом в частині гармонізації інтересів страховиків і страхувальників щодо диференціації продуктової та цінової політики страхових компаній залежно від їх конкурентної позиції на ринку, акценту на комунікаційні засоби у практичній роботі страховиків, впровадження принципів рефлексивного управління;

положення *Solvency II*, які адаптовано до інституціональних умов України на основі синтезу з системою «експертизи і оцінювання наглядом радою» з урахуванням вимог упровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності за стандартною та індивідуальною моделями. На відміну від існуючих стандартів, визначення пріоритетів управління необхідним платоспроможним капіталом проведено на основі апарату нечітких множин і використано для кількісної оцінки відповідних ризиків, пов'язаних із достатністю власного капіталу страхової компанії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України. До результатів, які мають найбільше практичне значення, належать такі: пропозиції щодо використання електронного полісу обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності (ОСАЦВ) власників наземного транспорту

впроваджено Національною акціонерною страховою компанією (НАСК) «Оранта» (довідка № 17-19/22 від 24.11.2016); комплекс заходів, необхідних для збільшення транспарентності страхового ринку в умовах розвитку дистанційної форми надання страхових послуг із ОСАЦВ, використовує МТСБУ (Моторне (транспортне) страхове бюро України (довідка №7/1/34110 від 28.12.2016); рекомендації із підготовки до імплементації Директиви 2009/138/ЄС (*Solvency II*) впроваджено Страховою компанією (СК) «АСКО ДС» (лист №1301 від 09.12.2016); пропозиції щодо страхування професійної відповідальності та формування гарантійних фондів відповідно до директиви №2002/92/ЄС «Про страхове посередництво» схвалено Страховою групою ТАС (довідка № 4/9-010 від 20.01.2017); рекомендації з формування потужних національних перестраховиків і заміни перестраховування у нерезидентів сек'юритизацією перестраховувальних зобов'язань прийнято СК КРАЇНА (довідка №11257 від 23.01.2017); методичний підхід до розробки єдиної спільної стратегії обслуговування клієнта банку і страхової компанії використовує Одеська обласна дирекція Публічного акціонерного товариств (ПАТ) «Укргазбанк» (довідка №510/45/2017 від 09.02.2017); Лігою страхових організацій України (ЛСОУ) впроваджено міжнародні стандарти інформаційної безпеки страхових компаній (довідка №37/III-6 від 27.02.2017); пропозиції щодо надання споживачам страхових послуг із мультиризикового та індексного страхування на аграрному ринку використано СК «Універсальна» (довідка №393 від 14.02.2017); методичний підхід до виявлення «схемного» перестраховування з метою зменшення страховою компанією обсягів податкових платежів до бюджету схвалено Асоціацією платників податків в Україні (довідка № 7а від 14.02.2017); рекомендації з розвитку ринку добровільного медичного страхування в Україні використовує Одеське обласне відділення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (довідка № 195-01-10 від 28.02.2017); методичні підходи до організації взаємодії зовнішніх аудиторів із органами нагляду за страховою діяльністю і актуаріями відповідно до вимог Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (*IAIS*) впроваджено Аудиторсько-консалтинговим приватним підприємством «Авіста» (довідка №П-6/2017 від 03.03.2017); рекомендації з організації пруденційного нагляду за діяльністю страхових компаній на основі створення еталонів регулювання страхового ринку прийнято Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) (довідка №1562/03-10 від 07.03.2017). Науково-методичні підходи до формалізації інституціональної моделі страхового ринку України, а також концептуальні засади її удосконалення впроваджено в навчальний процес Одеського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету при викладанні дисципліни «Страхування» (довідка №47/1 від 28.02.2017).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійних наукових досліджень автора, у якій викладено авторський підхід до вдосконалення управління проблемною кредитною заборгованістю клієнтів банку - юридичних осіб. Внесок автора у роботи у співавторстві, наведено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи були оприлюднені на 16 науково-практичних конференціях різних

рівнів, у т.ч. 13 міжнародних: «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (м. Одеса, 2016, 2012), «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 2016), «Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area internship (Tbilisi, 2016), «Innovative educational technologies: international experience and its application in training in economics and management» (Chisinau, Republica Moldova, 2016), «Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності» (Черкаси, 2016), «Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності» (Ірпінь, 2016), National Models of Economic Systems (Riga, 2016), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2016), «Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки» (Луцьк, 2014), «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (Хмельницький, 2014), «Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання» (Луцьк, 2012), «Аналіз функціонування різних страхових систем ближнього та дальнього зарубіжжя» (Луцьк, 2011) та 3 Всеукраїнських: «Страховання в Україні: стан та тенденції розвитку» (Черкаси, 2016), «Україна: поступ у майбутнє» (Київ, 2016), «Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства» (Одеса, 2011).

Публікації. Отримані висновки та результати дослідження знайшли відображення у наукових публікаціях автора, а саме – 52 наукові праці загальним обсягом 47,04 *др. арк.*, з яких особисто автору належить 44,3 *др. арк.*, з них 1 одноосібна монографія (22,79 *др. арк.*), 3 – розділи у колективних монографіях (2,19 *др. арк.*), 32 – статті у науково-фахових виданнях та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (18,76 *др. арк.*, з яких особисто автору належить 16,53 *др. арк.*), 16 - тези доповідей, матеріали конференцій (3,3 *др. арк.*, з яких особисто автору належить 2,79 *др. арк.*).

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 329 найменувань (38 сторінок), 5 додатків на 42 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 485 сторінок, з них основний текст – 403 сторінки, робота містить 58 таблиць на 27 сторінках, 26 рисунків на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкрито суть і стан теми дослідження, обґрунтовано актуальність наукової проблеми, зазначено її зв'язок з науковими темами, сформульовано мету та завдання, розкрито предмет, об'єкт, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача; наведено дані про апробацію, публікації, структуру й обсяги роботи.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади фінансових механізмів Інституціонального розвитку страхового ринку України**» формалізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку, досліджено історичні аспекти виникнення фінансової інституціоналізації форм організації страхової діяльності та її розвиток, проведено конкурентний аналіз

інституціональних форм організації страхового ринку, обґрунтовано концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України.

Дослідження історичних аспектів виникнення фінансової інституціоналізації форм організації страхової діяльності дозволило виявити первинність інституту кооперативного страхування на теренах України в кінці ХІХ - на початку ХХ століття, а його деінституціоналізація у 30-их роках минулого століття носила штучний характер, пов'язаний зі зміною суспільно-політичного ладу. Під фінансовою інституціоналізацією форм організації страхової діяльності розуміємо процес визначення і закріплення норм, правил, статусів і ролей, приведення їх в систему страхування, здатну діяти у напрямі задоволення суспільної потреби у страховому захисті. Протягом 60 років інституціональний цикл розвитку інституту кооперативних страхових організацій був перерваний. У 90-их роках минулого століття розпочався неінституціональний етап, пов'язаний із початком формування інституціонального середовища.

Страховий ринок України пройшов декілька етапів розвитку:

1 етап (1990 - 1993 рр.) - даний період характеризувався відсутністю державного регулювання страхової діяльності та бурхливим зростанням кількості страхових компаній за невпорядкованого законодавства, які займалися тим, що заробляли гроші на інфляції, не виконували свої зобов'язання перед клієнтам належних їм коштів і тим самим підірвали довіру громадян до страхових компаній.

2 етап (1993-1996 рр.) - характеризується прийняттям у 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» та створенням Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю, завдяки чому відчутно підвищилася фінансова дисципліна страховиків.

3 етап (1996-2001 рр.) – етап розпочався у зв'язку з прийняттям Закону України «Про страхування», який установив систему контролю за рівнем платоспроможності страховиків і порядок розрахунку резервів, посилив норми, що регулюють нагляд за страховою діяльністю, упорядкував види обов'язкового страхування. Також на цьому етапі було прийнято «Тимчасове положення про товариство взаємного страхування», але така організаційно-правова форма ведення страхової справи виявилася нежиттєздатною.

4 етап (2001-2008 рр.) – ознаменувався прийняттям Програми розвитку страхового ринку України на 2001-2004 рр. У 2005 р. було внесено зміни в Закон України «Про страхування» в частині підвищення вимог до мінімальних розмірів статутного фонду страховиків (10 млн. євро – для страховиків зі страхування життя і 1 млн. євро для страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя. Протягом цього етапу кількість страхових компаній зросла із 328 до 469, або на 43%.

Валові страхові премії протягом 2006-2008 рр. збільшилися із 13,8 млрд. грн. до 24,0 млрд. грн. (в 1,74 разів), валові страхові виплати – із 2,6 млрд. грн. до 7,1 млрд. грн. (у 2,71 разів), страхові резерви – із 6,0 млрд. грн. до 10,9 млрд. грн. (у 1,81 разів), загальні активи – із 24,0 млрд. грн. до 41,9 млрд. грн. (у 1,75 разів).

5 етап (2009-2013 рр.) - характеризувався негативним впливом на страховий ринок світової фінансової кризи 2009 р., що позначилося на суттєвому скороченні

валових страхових премій і виплат. У 2010-2013 рр. відбувалося післякризове відновлення страхового ринку з історичним максимумом валових страхових премій у сумі 28,7 млрд. грн. наприкінці періоду. Протягом цього періоду кількість страхових компаній скоротилася до 407, або на 13,2%.

6 етап (2014 р. – поточний час) - пов'язаний із початком військової агресії, різкою девальвацією гривні і підписанням Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом. На порядку денному стоїть питання про ратифікацію Директив ЄС на шляху до формування спільного страхового ринку. На цьому етапі продовжилася тенденція до подальшого скорочення кількості страхових компаній, яких станом на 01.10.2016 р. нараховується 323.

SWOT-матриця дозволяє зробити висновки про потенціал форм організації страхової діяльності та обґрунтувати рекомендації щодо стратегій забезпечення їх розвитку за рахунок поєднання різних комбінацій сильних і слабких сторін, можливостей і загроз. Процес *SWOT*-аналізу форм організації страхової діяльності проводиться в такій послідовності. Спочатку виявляються сильні (зіставляються з ринковими можливостями) і слабкі (розробляються напрями їх подолання) сторони форми організації, а також визначаються потенційні загрози (розроблення заходів щодо їх знешкодження) та можливості (виявлення конкурентних переваг і формування стратегічних пріоритетів). Наслідком проведеного *SWOT*-аналізу є матриця взаємозв'язків сильних і слабких сторін, можливостей і загроз форми організації страхової діяльності (табл. 1-2).

Таблиця 1

SWOT-матриця для класичної форми страхової діяльності

Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
високий рівень стандартизації страхових послуг; обслуговування клієнтів на масовій і персоніфікованій основі; надання як основних, так і додаткових страхових послуг за договорами; наявні можливості щодо капіталізації діяльності на фінансовому ринку	основною метою діяльності страховика є одержання прибутку від страхової діяльності; вибірковий підхід до страхування потенційних ризиків; непрозорість руху грошових потоків страховика для страхувальника
Зовнішнє середовище	
Можливості	Загрози
розгалужена мережа страхових організацій; надання страхових послуг страхувальникам у залежності від рівня їх платоспроможності; використання схем перестраховування ризиків; розширення страхового поля страховика залежно від фінансово-економічного, організаційного забезпечення страхової компанії	монополізація окремих сегментів страхового ринку; недосконалість страхового законодавства у сфері захисту прав страхувальників; порушення умов одноразових договорів щодо нарахування і виплати страхового відшкодування; використання схем страхового шахрайства

Кожна з представлених форм діяльності страховиків має як свої переваги, так і недоліки. Створення необхідних умов для гармонійного розвитку як класичних, так і

некласичних страхових компаній, сприятиме посиленню конкуренції на страховому ринку за рахунок виникнення потенційних страхувальників.

Таблиця 2

SWOT-матриця для кооперативної форми страхової діяльності

Внутрішнє середовище	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>діяльність не пов'язана з отриманням прибутку від страхової діяльності;</p> <p>більша ефективність, оскільки товариством управляють не інвестори, що прагнуть до максимізації прибутку, а безпосередньо самі страхувальники;</p> <p>нижча плата за користування страховими послугами внаслідок відсутності адміністративних витрат, витрат на рекламу та знаходження нових клієнтів;</p> <p>отримання страхових послуг на рівні собівартості;</p> <p>встановлення найбільш прийнятних умов та форм здійснення страхування;</p> <p>оперативність реалізації страхових послуг і надання страхового захисту;</p> <p>можливість вибору оптимального варіанту страхування</p>	<p>єдиним джерелом отримання прибутку для розширення страхового фонду є інвестиційна діяльність;</p> <p>недостатній рівень сформованості страхових резервів;</p> <p>недостатній рівень культури споживання страхових послуг;</p> <p>недостатня популяризація ідеї кооперативного руху у страховому секторі економіки;</p> <p>відсутність методик аналізу страхових випадків, врегулювання збитків, стандартів обслуговування операційної діяльності;</p> <p>нижча якість надання послуг внаслідок недостатнього рівня підготовки кваліфікованих кадрів для управління</p>
Зовнішнє середовище	
Можливості	Загрози
<p>надання страхового захисту страхувальникам у вигляді покриття практично всіх можливих ризиків;</p> <p>унікнення негативів, пов'язаних з діями недобросовісних страховиків;</p> <p>забезпечення спільності та тотожності майнових інтересів учасників страхового кооперативу;</p> <p>встановлення взаємовигідних та партнерських</p>	<p>втрата платоспроможності із-за виплат страхових відшкодувань за фактом настання страхових подій;</p> <p>висока конкуренція на ринку страхових послуг;</p> <p>відсутність належного інфраструктурного забезпечення для розвитку кооперативного страхування;</p>
<p>зв'язків з міжнародними кооперативними організаціями;</p> <p>високий ступінь стійкості відносно економічних коливань;</p> <p>гарантування виплат страхових сум у разі настання страхових випадків в необхідному (повному) обсязі не дивлячись на те, що дана сума збитків не була передбачена в договорі</p>	<p>відсутність достатнього правового забезпечення щодо розвитку кооперативних страхових компаній в Україні;</p> <p>відсутність фіскальних методів для стимулювання створення товариств взаємного страхування в Україні</p>

На страховому ринку України, безсумнівно, відчувається потреба у некомерційному страхуванні, яке не здійснює підприємницької діяльності на користь акціонерів, а реалізує принцип колективної взаємодопомоги учасників страхування.

Концептуальні засади удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України та фінансових механізмів її розвитку наведено на рис. 1. Їх метою є створення інституціонального середовища стійкої динаміки розвитку страхового ринку України.

Рис. 1 – Концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України

Методологія дослідження ґрунтується на інституціональних теоріях (контрактів, трансакційних витрат, прав власності, суспільного вибору, організацій), біхевіоризмі.

У другому розділі «**Фінансові механізми інституціонального розвитку сегментів страхового ринку України**» зроблено акценти на особливості надання страхових послуг у сегментах життя, медичного, майнового, ризикового, аграрного страхування.

Встановлено, що страхування життя є важливим засобом захисту рівня добробуту та забезпечення стабільності економічної системи і досить могутнім джерелом внутрішніх інвестицій. Незважаючи на позитивну динаміку розвитку цього виду страхування, наша країна ще має розв'язати велику кількість проблем, пов'язаних з відсутністю відповідних традицій страхування життя, недостатньою кількістю операторів і агентських мереж, неурегульованістю вітчизняного законодавства щодо суб'єктів страхової справи, особливо з іноземним капіталом тощо.

Ринок добровільного медичного страхування в Україні представлений такими видами: безперервне страхування здоров'я, страхування здоров'я на випадок хвороби, страхування медичних витрат. Інституціональний розвиток ринку добровільного медичного страхування в Україні характеризується кількісними

(стабільне зростання обсягів чистих страхових премій і виплат) і якісними ознаками (збільшення частки у чистих страхових преміях страхового ринку, зменшення частки страхових виплат). Негативний вплив на розвиток цього сегменту страхового ринку мають такі фактори: висока волатильність національної грошової одиниці, падіння життєвого рівня населення, низька конкуренція, відсутність посередницьких інфраструктурних учасників між страховими компаніями, медичними закладами і застрахованими особами. Перспективи розвитку вказаного сегменту пов'язані з формуванням конкурентного середовища і діяльністю асистанських компаній.

У дисертації побудовано кореляційно-регресійні моделі залежності частки ринку від рівня чистих виплат за окремими видами майнового і ризикового страхування (рис. 2).

Страхування фінансових ризиків	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % R= ,98833550 R2= ,97680705 Скорректур. R2= ,97100882 F(1,4)=168,47 p<,00020 Станд. помилка оцінки: ,46421						
	N=6	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(4)	p-уров.
	Св.член			13,77218	0,232902	59,1329	0,000000
	Рівень чистих виплат, %	-0,988335	0,076146	-0,02748	0,002117	-12,9795	0,000203
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % (Таблиця) R= ,02762828 R2= ,00076332 Скорректур. R2= ----- F(1,4)=,00306 p<,95857 Станд. помилка оцінки: 1,8801						
	N=6	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(4)	p-уров.
	Св.член			9,824905	2,159404	4,549822	0,010419
	Рівень чистих виплат, %	-0,027628	0,499809	-0,011707	0,211793	-0,055278	0,958568
Страхування майна	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % (Таблиця) R= ,48821514 R2= ,23835402 Скорректур. R2= ,04794253 F(1,4)=1,2518 p<,32586 Станд. помилка оцінки: 1,0526						
	N=6	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(4)	p-уров.
	Св.член			15,31175	1,049900	14,58402	0,000129
	Рівень чистих виплат, %	-0,488215	0,436362	-0,09807	0,087655	-1,11883	0,325861
Страхування кредитів	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % (Таблиця) R= ,77937927 R2= ,60743204 Скорректур. R2= ,50929005 F(1,4)=6,1893 p<,06764 Станд. помилка оцінки: ,65434						
	N=6	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(4)	p-уров.
	Св.член			3,168684	0,373760	8,47785	0,001061
	Рівень чистих виплат, %	-0,779379	0,313276	-0,013600	0,005467	-2,48783	0,067641
Страхування вантажів та багажу	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % (Таблиця) R= ,67233104 R2= ,45202902 Скорректур. R2= ,17804353 F(1,2)=1,6498 p<,32767 Станд. помилка оцінки: ,62565						
	N=4	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(2)	p-уров.
	Св.член			4,808821	0,999030	4,813489	0,040553
	Рівень чистих виплат, %	0,672331	0,523436	0,194989	0,151806	1,284456	0,327669
Авіаційне страхування	Ітоги регресії для залежної змінної: Частка ринку, % (Таблиця) R= ,27021622 R2= ,07301680 Скорректур. R2= ----- F(1,4)=,31507 p<,60454 Станд. помилка оцінки: ,46007						
	N=6	БЕТА	Стд.Ош. БЕТА	В	Стд.Ош. В	t(4)	p-уров.
	Св.член			1,609368	0,263785	6,101070	0,003652
	Рівень чистих виплат, %	0,270216	0,481400	0,010792	0,019227	0,561313	0,604541

Рис. 2 – Машинограми кореляційно-регресійних моделей залежності частки ринку від рівня чистих виплат за окремими видами страхування

Встановлено тісний прямий кореляційний зв'язок між фактором та результативним показником по автострахованню ($r=0,777$), страхуванню фінансових

ризиків ($r=0,988$), страхуванню кредитів ($r=0,779$), страхування вантажів та багажу ($r=0,672$).

Отримано статистично значущу кореляційно-регресійну модель залежності частки ринку від рівня чистих виплат:

$$ЧРСФР = -0,02748 * РЧВСФР + 13,77218, \quad R^2 = 0,976 \quad (1)$$

де $ЧРСФР$ – частка ринку страхування фінансових ризиків, %;

$РЧВСФР$ – рівень чистих виплат зі страхування фінансових ризиків, %.

Достовірність побудованої моделі підтверджується високим значенням квадратичного коефіцієнта кореляції ($R^2=0,976$), а також р-значеннями перед фактором (0,000203) і вільним членом (0,000000). Побудовану модель можна інтерпретувати таким чином: при зростанні рівня виплат частка ринку скорочується, оскільки перед фактором від'ємне значення множника.

Відсутність закономірностей взаємозв'язку частки ринку від рівня страхових виплат спостерігається по таким видам страхування: страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ ($r=0,027$), страхування майна ($r=0,488$). Саме обсяг операцій на цих сегментах страхового ринку скорочується. Аналогічна тенденція виявляється на інших сегментах ринку – авіаційному страхуванні ($r=0,270$) та інших видах страхування ($r=0,209$).

Надано характеристику двом принципово відмінним системам аграрного страхування: американській та європейській. Переваги однієї системи є вадами іншої та навпаки. Американська модель страхування сільськогосподарських ризиків забезпечує стабільний розвиток аграрного ринку, але платою за це є високі адміністративні витрати держави та загроза зниження мотивації страхувальника до уникання та запобігання настанню ризику. Європейська модель аграрного страхування не створює преференцій для страхувальників із боку держави, що в умовах високого рівня сільськогосподарських ризиків знижує їх активність на страховому ринку.

Для України рекомендується змішана модель аграрного страхування, яка долає існуючі вади американської та європейської моделей та зближує їх між собою через досягнення згоди між страховиками, страхувальниками та державою. Вона дозволяє оптимізувати фінансові витрати держави на субсидіювання вартості страхових полісів і моральний ризик страхувальника унаслідок незацікавленості у штучному збільшенні розміру збитків. Для ефективного розвитку національної системи агрострахування доцільно створити Державну аграрну страхову компанію і Державне агентство з управління сільськогосподарськими ризиками, а також розробити критерії перепустки аграріїв до участі у програмах державної підтримки страхових механізмів, а також запровадити диференційований підхід до визначення розміру страхових субсидій за окремими галузями рослинництва і тваринництва.

Створення в Україні Аграрного страхового пулу, як об'єднання страхових компаній, уповноважених проводити діяльність зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, відповідає світовій практиці, але не враховує ступінь зрілості вітчизняного страхового ринку і рівня розвитку ринкових відносин в сільському господарстві України. Потребують

розширення об'єкти аграрного страхування за рахунок субсидіювання страхування тварин, оскільки Аграрний страховий пул надає страхові продукти із державною підтримкою тільки для захисту сільськогосподарських ризиків вирощування сільськогосподарських культур, що суперечить світовій практиці.

Важливими операторами національного аграрного ринку є два публічні акціонерні товариства, єдиним акціонером яких є Міністерство аграрної політики та продовольства України. Утім цей орган державного управління не є членом Аграрного страхового пулу, який здійснює державну підтримку сільськогосподарських виробників. До того ж склад членів пулу та уповноважених страхових компаній операторів аграрного ринку суттєво різняться через суб'єктивність критеріїв їх добору.

Інституціональні умови страхового та аграрного ринків України потребують змін суб'єктного складу їх гравців: функції штучно створених операторів зі збуту сільськогосподарської продукції, а також надання страхових субсидій доцільно передати аграрним біржам. Діяльність страхових компаній зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою має ліцензуватися Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Це дозволить подолати вади ручного регулювання страхового та аграрного ринків України, що надасть поштовх подальшому розвитку ринковим відносинам у національній економіці.

У третьому розділі **«Фінансові механізми інституціонального розвитку посередництва на страховому ринку України»** досліджено інституціональні особливості фінансових механізмів посередництва на страховому ринку, формалізовано фінансові механізми перестрахування, удосконалено класифікацію видів перестрахування, визначено роль фінансових механізмів перестрахування в системі управління ризиками страхового ринку та обґрунтовано шляхи її підвищення.

Посередницька діяльність відіграє важливу роль у розвитку страхового ринку України, оскільки: допомагає його учасникам обирати найоптимальніші пропозиції щодо формування додаткових гарантій виконання страхових зобов'язань; зміцнює партнерські відносини та довіру між перестраховальником та перестраховиком; сприяє покращенню якості та динаміки продажу перестрахових послуг; підтримує сприятливе конкурентне середовище на ринку перестрахування.

Діяльність страхових та перестрахових брокерів підлягає реєстрації в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). У Положенні про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів встановлено вимоги до перестрахових брокерів під час провадження посередницької діяльності у перестрахуванні: наявність відповідних знань та кваліфікації керівників юридичних осіб, які мають бути підтверджені свідоцтвом (сертифікатом) установаженого зразка; забезпечення гарантії щодо професійної відповідальності та інші вимоги, передбачені чинним законодавством України. Для здійснення посередницької діяльності на страховому ринку необхідно отримати свідоцтво про внесення до Державного реєстру страхових та перестрахових брокерів.

Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів розміщується на офіційній веб-сторінці Нацкомфінпослуг в Інтернеті. За кожним брокером вноситься наступна інформація: назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові громадянина-підприємця; юридична адреса брокера; код ЄДРПОУ; прізвище, ім'я та по батькові керівника; реєстраційний номер за державним реєстром (або номер свідоцтва); телефони.

Станом на 30.09.2016 р. в реєстр внесено інформацію про 55 брокерів, з яких два – фізичні особи, решта юридичні. Реєстр дає можливість контролювати загальну кількість брокерів, що працюють на ринку страхування та перестраховування, та забезпечує необхідною інформацією потенційних клієнтів щодо контактної інформації про них. Утім реєстр не має необхідного рівня транспарентності. Для її підвищення реєстр доцільно доповнити такою інформацією: основні напрями діяльності і спеціалізація (страхування і/або перестраховування), перелік страховиків (перестраховиків), з якими співпрацюють брокери, та види страхування, за якими перестраховуються ризики за допомогою посередників, адреса офіційної веб-сторінки наведених брокерів в Інтернеті. Реєстр доцільно оновлювати одночасно з прийняттям рішення про видачу або анулювання свідоцтва брокера про реєстрацію.

Страхові та/або перестрахові брокери мають складати фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності відповідно до затвердженого Порядку складання та подання звітності страхових та/або перестрахових брокерів. Звітність у паперовій формі за складом даних повинна відповідати електронному варіанту у форматі, наведеному на офіційному сайті Нацкомфінпослуг у мережі Інтернет, та містити визначені реквізити. Звітні дані страхового та/або перестрахового брокера, що надаються до Нацкомфінпослуг у паперовій та електронній формах, повинні бути достовірними та повними. Відкритість фінансової звітності страхових та/або перестрахових брокерів, складеної за міжнародними стандартами, сприятиме впорядкуванню посередницької діяльності на українському ринку перестраховування. Звітні дані страхового та/або перестрахового брокера мають супроводжуватися пояснювальною запискою, у якій має відображатися: аналіз проведеної посередницької діяльності за звітний період в частині: обсягів наданих страховим та/або перестраховим брокером посередницьких послуг; пріоритетних напрямів діяльності страхового та/або перестрахового брокера; заходів, здійснених для розширення обсягів надання посередницьких послуг; аналізу прибутковості (збитковості) посередницької діяльності.

Нацкомфінпослуг України на своїй офіційній веб-сторінці в Інтернеті веде перелік страхових та/або перестрахових брокерів-нерезидентів, які повідомили про намір здійснювати діяльність на території України. Перелік містить назву юридичної особи, місцезнаходження брокера, інформацію про дозвільні документи, основні напрями діяльності, контакти. Станом на 30.09.2016 р. в перелік входить 14 брокерів-нерезидентів, у тому числі: чотири із Латвії, три зі Швейцарії, по дві – із Австрії і Чехії, по одній – із Італії, Німеччини, Литви. Основним видом діяльності перестрахового брокера: «*Talanx Reinsurance Broker GmbH*» (Німеччина) є надання консультаційних послуг з питань страхування, перестраховування, посередництво у розміщенні та/або розміщення ризиків первинного страхування, перестраховування та ретроцесії. Діяльність перестрахового брокера: «*Greenstone insurance and*

reinsurance broker» (Латвія) обмежується наданням посередницьких послуг у перестрахованні. Решта брокерів нерезидентів надає посередницькі послуги у страхуванні та перестрахованні, оскільки ширший перелік основних напрямів діяльності брокерів дає їм більше можливостей.

На вітчизняному перестраховому ринку інститут перестрахових посередників займає невелику нішу, а перестрахові відносини їхні учасники організовують переважно без участі перестрахових брокерів. Протягом 2015 р. на ринку посередницьких послуг брокерів у страхуванні та/або перестрахованні в Україні було укладено 2583 угод, основна частка яких приходилася на страховиків-резидентів (81,92%) (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз надання посередницьких послуг брокерів у страхуванні та/або перестрахованні в Україні станом на 31.12.2015

Суб'єкти угоди	Добровільне страхування				Обов'язкове страхування	Усього		
	життя	особисте	майнове	відпові- дальності		од. (тис. грн.)	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	
Кількість договорів, укладених брокерами, од.								
страховики-резиденти	582	109	216	211	998	2116	81,92	
страховики-нерезиденти	0	0	14	8	0	22	0,85	
перестраховики-резиденти	0	0	104	5	29	138	5,34	
перестраховики-нерезиденти	0	5	212	38	52	307	11,89	
Всього	у од.	582	114	546	262	1079	2583	100,0
	у %	22,53	4,41	21,14	10,14	41,77	100,0	
Страхові платежі (премії, внески), тис. грн.								
страховики-резиденти	1183,2	60465,5	30485,8	3375,8	3895,2	99405,5	10,65	
страховики-нерезиденти	0,0	0,0	1208,7	1060,3	0,0	2269,0	0,24	
перестраховики-резиденти	0,0	0,0	2489,8	1310,0	1774,3	5574,1	0,60	
перестраховики-нерезиденти	0,0	687,5	46884,8	83681,8	273228,8	826442,9	88,51	
Всього	тис. грн.	1183,2	61153	503029,1	89427,9	278898,3	933691,5	100,0
	%	0,13	6,55	53,88	9,58	29,87	100,00	

Значно меншою є кількість укладених угод із перестраховиками-нерезидентами (11,89%) та перестраховиками-резидентами (5,34%). За видами страхування найбільша кількість угод відноситься до обов'язкового страхування (41,77%), приблизно однакові частки має страхування життя (22,53%) та майнове страхування (21,14%). Протягом аналізованого періоду вартість укладених угод становила 933,7 млн. грн., основна частка яких приходить на перестраховиків-нерезидентів (88,51%).

Друге місце за сумами угод посідають страховики-резиденти (10,65%). Утім питома вага у розрізі страховиків-нерезидентів та перестраховиків-резидентів не

перевищує 1%. За видами страхування лідирує майнове страхування (53,88%) і обов'язкове страхування (29,87%). Значно менші частки приходяться на особисте страхування (6,55%) і страхування відповідальності (9,58%). Найбільш привабливим сегментом для посередницької діяльності виявилось надання послуг із укладення угод із перестраховиками-нерезидентами за майновим страхуванням, на який приходиться 50,21% усіх страхових платежів.

Таким чином, роль перестрахового брокеру є важливою у сфері формування перестраховальних взаємовідносин між учасниками вітчизняного та зарубіжного ринків перестраховання. Основою причиною передачі вітчизняними страховиками частини страхових ризиків у зарубіжне перестраховання є наявність у їх портфелях значної питомої ваги страхування потенційно високозбиткових ризиків за умов низької фінансової ємності. Більшість зарубіжних перестраховиків практично не приймають у перестраховання такі ризики українських перестраховальників без участі брокерських компаній. При цьому від брокерів вимагається наявність певного рівня акредитації, високого рівня професійної репутації, позитивного досвіду ведення брокерської діяльності та обслуговування клієнтів.

Класифікація ринку перестраховання це система поділу його за певними ознаками залежно від цілей очікування результатів класифікації (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація ринку перестраховання

Ознаки класифікації	Види перестраховання	Зміст угод перестраховання
1	2	3
напрямок спрямування захисту	активне (вхідне)	прийняття ризиків для покриття або продажу страхових гарантій
	пасивне (вихідне)	передача ризиків страховикам (купівля страхових гарантій)
тип покриття ризиків	традиційне	класичний перестраховальний захист у відношенні окремого або групи однорідних ризиків, основане на річному терміні дії договору і фіксованій платі за перестраховання
	альтернативне (фінансове)	відносини між страховиком і перестраховиком, пов'язані з перерозподілом страхових і фінансових ризиків, притаманних страховій діяльності, на довгостроковій основі (більше одного року)
територіальне розміщення ризиків	Внутрішнє	укладання угод перестраховання з резидентами
	Зовнішнє	укладання угод перестраховання з нерезидентами
	Регіональне	виокремлення ринків кількох країн на певній території
галузевий принцип	майнове перестраховання	перестраховання ризиків, пов'язаних із володінням, користуванням і розпорядженням майном
	особисте перестраховання	перестраховання ризиків, пов'язаних із життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи
	перестраховання відповідальності	перестраховання ризиків, пов'язаних з відшкодуванням заподіяної страхувальником шкоди третім особам або їх майну

1	2	3
методи і форма передачі ризиків	облігаторне	виникає зобов'язання сторін: цеденту передавати раніше узгоджені частини ризиків, а перестраховику — їх приймати
	факультативне	добровільно укладаються індивідуальні угоди, що стосуються найчастіше одного ризику
	факультативно-облігаторне	факультативність передбачається для страховика (цедента), а облігаторність - для перестраховика
	облігаторно-факультативне	облігаторність для страховика, а факультативність - для перестраховика
підходи до розподілу ризиків	пропорційне	квотні договори
		договори ексцедента суми
		квотно-ексцедентні договори
	непропорційне	договори ексцеденту збитку
		договори ексцеденту збитковості

Встановлено, що кількісні і вартісні показники ринку посередницьких послуг брокерів у страхуванні та/або перестраховуванні в Україні не співпадають. За кількістю угод лідерські позиції мають страховики-резиденти, за вартісними - перестраховики-нерезиденти. Найбільш привабливим сегментом для посередницької діяльності виявилось надання послуг із укладення угод із перестраховиками-нерезидентами за майновим страхуванням. Для створення належних умов для розвитку посередництва на страховому і перестраховому ринках України необхідно: підвищити транспарентність діяльності брокерів, запровадити страхування ними професійної відповідальності та формування гарантійних фондів.

Як показує вітчизняна практика, близько 90% премій за вихідним перестраховуванням життя належить іноземним перестраховикам. Отже, практично всі перестраховальні послуги вітчизняні страховики купують у перестраховиків-нерезидентів за відсутності вагомих альтернатив на українському ринку перестраховування. Така практика передачі ризиків зі страхування життя за кордон упродовж останніх років довела свою ефективність, оскільки серед гравців ринку переважають потужні іноземні професійні перестраховики, рейтинг і репутація яких є досить високими. Для формування потужних національних перестраховиків, здатних скласти конкуренцію іноземним перестраховикам, доцільно на законодавчому рівні відокремити страхову та перестрахову діяльність, створити державний рейтинг вітчизняних страховиків і перестраховиків, забезпечити доступність інформації про їх діяльність для широкого загалу потенційних страхувальників.

При визначенні напрямів державного регулювання перестраховування в Україні слід враховувати існування такої дилеми. Подальша лібералізація перестраховування може призвести до домінування іноземних операторів, що, у свою чергу, здатне перетворити переваги міжнародної інтеграції на їх протилежність – зниження капіталізації всієї страхової сфери за рахунок «переключення» більшої частини її фінансових потоків на закордонне перестраховування; експансія великих іноземних страховиків, яка супроводжується ціновим демпінгом; підвищена чутливість до коливань світового фінансового ринку, а також міжнародних фінансових

спекуляцій; втрата національного контролю над страховими резервами та інвестиційними коштами; скорочення зайнятості у цій сфері, викликане концентрацією більшості відповідних технологічних функцій у зарубіжних офісах іноземних компаній. Водночас низький рівень капіталізації вітчизняних страхових компаній може компенсуватися тільки значними обсягами перестраховування ними ризиків у зарубіжних страховиків, внаслідок чого спостерігається висока залежність вітчизняного страхового ринку від кон'юнктури та спекулятивних очікувань іноземних страхових компаній.

У четвертому розділі **«Фінансові механізми розвитку інституціонального середовища страхового ринку України»** визначено детермінанти концентрації і конкуренції та їх вплив на розвиток страхового ринку, обґрунтовано заходи із забезпечення транспарентності та захисту прав споживачів на страховому ринку України, аргументовано шляхи зростання капіталізації страхового ринку і підвищення інвестиційної функції страхових компаній на фондовому ринку України.

Конкуренція на страховому ринку забезпечує суперництво страховиків за отримання нових клієнтів, надає можливість підвищити якість їх обслуговування клієнтів, запровадити нові види послуг, удосконалити вже існуючі, знайти компроміси між усіма учасниками страхового ринку.

Конкурентні позиції страховиків віддзеркалюються рейтингами, які розраховуються за розміром страхових виплат, валових премій, страхових резервів, активів, власного капіталу, прибутку тощо. Лідером страхових компаній по рівню страхових виплат за 9 місяців 2016 років, які складають 335,81%, є страхова компанія *ALLIANZ* Україна, яка протягом року збільшила цей показник на 268,43%. Також високий рівень страхових виплат мають такі страхові компанії: *ТАЛІСМАН СТРАХУВАННЯ* (протягом 9 міс. 2016 року скоротився на 24,66% до 70,79%), *ІНТЕР-ПОЛІС* (70,71%), *ІНГОССТРАХ* (зріс на 42,42% до 68,48%), *НАФТАГАЗСТРАХ* (64,15%).

Страхові резерви страхових компаній України протягом 9 міс. 2016 року зросли із 7104714 тис. грн. до 8414186 тис. грн., або на 18,43%. За підсумками 9 міс. 2015 року основна частина страхових резервів була зосереджена в страховій компанії *АСКА* (14,13%), але протягом аналізованого періоду вона скоротилася до 3,01% за рахунок істотного зменшення їх абсолютного розміру більше ніж удвічі. Загалом концентрація страхових резервів за 9 міс. 2016 року зменшилася. Частина страхових компаній - лідерів скоротилася: *ІНГО Україна* (із 8,08% до 4,38%), *АХА СТРАХУВАННЯ* (із 6,73% до 3,93%), *PZU Україна* (із 5,24% до 3,64%), *УНІКА* (із 6,12% до 3,40%), *ALLIANZ Україна* (із 5,30% до 3,18%). Більше ніж удвічі наростили страхові резерви такі страхові компанії: *ЗАХІД-РЕЗЕРВ* (на 1529,25%), *ЮНІВЕС* (на 263,02%), *ЗДОРОВО* (на 241,66%), *МЕГАПОЛІС СТ* (на 241,28%), *НАФТАГАЗСТРАХ* (188,08%), *МЕГАПОЛІС* (на 140,41%), *РАРИТЕТ* (на 136,65%), *УКРФІНСТРАХ* (на 125,45%).

Станом на 30.09.2016 року найбільшою за розміром активів є страхова компанія *Креміль*, на частку якої приходить 10,49% їх загального обсягу. Також значну питому вагу у сукупних активах страхового ринку мають такі компанії: *АЛЬЯНС* (6,74%), *ІНГО Україна* (6,11%), *АХА СТРАХУВАННЯ* (5,68%). Загалом

на Top-10 страхових компаній приходить більше половини активів страхових компаній (51,33%).

Загалом на Top-10 страхових компаній приходить більше половини активів страхових компаній (51,33%). На рис. 3 наведено показники статистичного розподілення кількості страхових компаній за розміром активів.

Верхня границя	Прмн: активи, Распред.:Нормальное (Таблица данных1) Хи-квадрат = 80,00295, сс = 5 (скорр.) , p = 0,00000								
	Наблюд. частота	Кумул. Наблюд.	Процент Наблюд.	Кумул. % Наблюд.	Ожидаем. частота	Кумул. Ожидаем.	Процент Ожидаем.	Кумул. % Ожидаем.	Наблюд.- Ожидаем.
0,00000	0	0	0,00000	0,0000	6,43998	13,18536	10,06246	20,6021	-6,43998
200,00000	32	32	50,00000	50,0000	9,12222	22,30758	14,25348	34,8556	22,87778
400,00000	14	46	21,87500	71,8750	10,76091	33,06849	16,81392	51,6695	3,23909
600,00000	4	50	6,25000	78,1250	10,57140	43,63989	16,51781	68,1873	-6,57140
800,00000	7	57	10,93750	89,0625	8,64870	52,28859	13,51360	81,7009	-1,64870
1000,00000	1	58	1,56250	90,6250	5,89251	58,18110	9,20704	90,9080	-4,89251
1200,00000	2	60	3,12500	93,7500	3,34326	61,52436	5,22385	96,1318	-1,34326
1400,00000	1	61	1,56250	95,3125	1,57961	63,10397	2,46814	98,6000	-0,57961
1600,00000	1	62	1,56250	96,8750	0,62147	63,72545	0,97105	99,5710	0,37853
1800,00000	1	63	1,56250	98,4375	0,20359	63,92904	0,31812	99,8891	0,79641
2000,00000	0	63	0,00000	98,4375	0,05553	63,98457	0,08677	99,9759	-0,05553
2200,00000	0	63	0,00000	98,4375	0,01261	63,99719	0,01971	99,9956	-0,01261
2400,00000	0	63	0,00000	98,4375	0,00238	63,99957	0,00373	99,9993	-0,00238
2600,00000	1	64	1,56250	100,0000	0,00038	63,99994	0,00059	99,9999	0,99962
2800,00000	0	64	0,00000	100,0000	0,00005	63,99999	0,00008	100,0000	-0,00005
< бесконеч.	0	64	0,00000	100,0000	0,00001	64,00000	0,00001	100,0000	-0,00001

Рис. 3 - Показники статистичного розподілення кількості страхових компаній за розміром активів

У 48 із них (75% кількості) активи не перевищують 500 млн. грн., тоді як у найбільшої страхової компанії вони більше 2,5 млрд. грн. Методами кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що між досліджуваними показниками страхових компаній існує тісний кореляційний зв'язок: активи – капітал ($r=0,90$), активи – прибуток ($r=0,63$), капітал – прибуток ($r=0,82$), істотних кореляційних зв'язків мультиплікатора з вказаними показниками не виявлено.

Для усунення явища мультиколінеарності факторів побудовано дві кореляційно-регресійні моделі:

$$A=1,373*BK+100802,0 \quad R^2=0,814 \quad (2)$$

$$BK=0,918*НП+153822,8 \quad R^2=0,662 \quad (3)$$

де A – активи, тис. грн.;

BK – власний капітал, тис. грн.;

$НП$ – нерозподілений прибуток, тис. грн.

Отримані моделі є статистично значущими, оскільки значення R^2 становлять 0,814 і 0,662, а показники p -рівня для факторів і вільного члена становлять або 0, або значно менше 0,05 – для вільного члена у моделі (2) – 0,001386. Економічний зміст рівняння (2) полягає у тому, що середнє значення мультиплікатора власного капіталу на страховому ринку України становить 1,373, а сталий незнижуваний рівень зобов'язань – 100802,0 тис. грн. Модель (3) можна інтерпретувати так:

значення множника перед перед нерозподіленим прибутком, близьке до 1 (0,918), свідчить про його важливу роль як джерела власного капіталу. Сталий незнижуваний залишок інших складових власного капіталу, передусім статутного, - 153822,8 тис. грн.

На рис. 4 наведено гістограму розподілення мультиплікатору капіталу, який розраховується як відношення активів та власного капіталу.

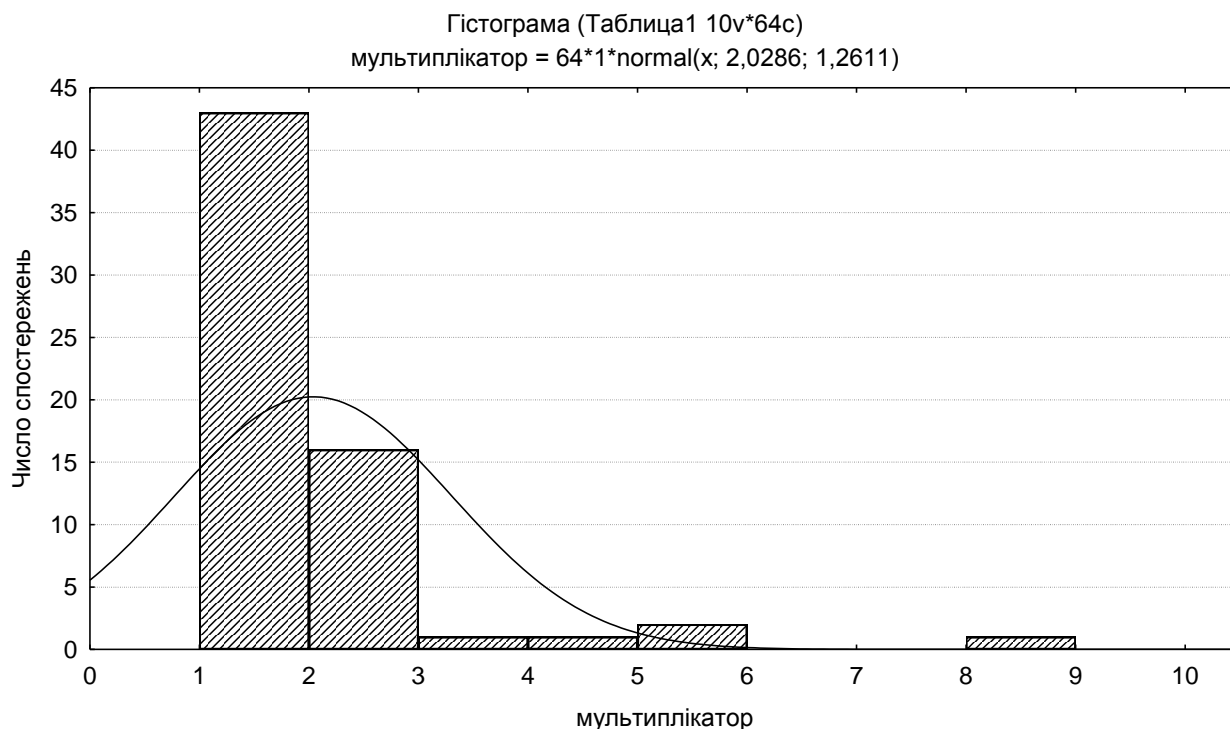

Рис. 4 - Графічна візуалізація статистичного розподілення розподілення мультиплікатору капіталу страхових компаній станом на 01.10.2016 року

За виділеними інтервалами найбільший обсяг спостережень відноситься до інтервалу [1; 1,5] – 27 страхових компаній, або 42,19% їх загальної кількості, що підтверджує висновок про середній розмір мультиплікатора страхового ринку України, отриманого з моделі (2).

Також значна частка спостережень приходить на інтервал [1,5; 2] – 16 страхових компаній (25%) і [2; 2,5] – 9 страхових компаній (14,06%). Кумулятивного значення мультиплікатора до 2,5 мають 52 страхові компанії (81,25% їх загальної кількості). Значно вищі рівні мультиплікатора мають страхові компанії ALLIANZ Україна (9,00), ІЛЛІЧІВСЬКЕ (5,66%), PZU Україна (5,02), АСКА (4,58), ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРИСТИЧНЕ СТРАХУВАННЯ (3,04%), що може свідчити про проблеми з їх капіталізацією.

У п'ятому розділі «**Науково-практичні рекомендації з гармонізації фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України в умовах євроінтеграції**» розроблено заходи із імплементації принципів і класифікації видів страхової діяльності, удосконалено фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України на основі реформування пруденційного нагляду, адаптовано стандарти *Solvency II* до інституціональних умов

страхового ринку України, обґрунтовано стратегічні фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України.

Одним із завдань економічної інтеграції країн ЄС є формування єдиного страхового ринку, метою якого є забезпечення вільного просування страхових послуг, капіталу і страхових брокерів, що сприяє розвитку конкуренції і підвищенню ефективності роботи страховиків у єдиному економічному просторі.

У 1973 р. було прийнято Директиву Ради 73/239/ЄЕС «Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя», у 1977 р. - Директиву ЄС з контролю за платоспроможністю компаній загального страхування, а 1 січня 1978 р. було введено класифікацію видів страхування. Вона встановлює 7 класів довгострокового страхування (життя і пенсій) і 18 класів загального страхування. Поділ страхування на обов'язкове та добровільне відсутній.

Перша група видів страхування має назву «життя» (*life*), друга «не – життя» (*non – life*). Перша група об'єднує довгострокові договори страхування, які не лише задовольняють потреби страхувальників у страховому захисті, а й здатні забезпечити їхні інвестиційні інтереси, тобто передбачають нагромадження й капіталізацію страхових внесків. Такі договори охоплюються поняттям «*life – insurance*» — «страхування життя» і пов'язані з індивідуальним страхуванням життя, страхуванням дітей до повноліття і вступу в шлюб, страхуванням додаткової пенсії тощо. Оскільки за договорами страхування життя, які укладаються на термін до 30 і більше років, відповідальність страховика настає або в разі смерті застрахованої особи, або в разі дожиття нею до заздалегідь обумовленої договором події. Тому за будь-яких обставин внесені кошти повернуться застрахованій особі або її правонаступникам із інвестиційним доходом. До довгострокового страхування життя (*life*) відносяться такі види страхування: страхування життя і здоров'я; страхування до одруження і народження дитини; зв'язане (змішане) довгострокове страхування; безперервне страхування здоров'я; тонтини; страхування виплати капіталу; страхування пенсій.

Ризики страхування життя визначаються Директивою № 2002/83/ЄС від 5 листопада 2002 р. «Про страхування життя». За положеннями Директиви до страхування життя належать: страхування життя, зокрема, страхування на дожиття до певного віку, страхування на випадок смерті, змішане страхування (попередніх випадків), страхування на випадок шлюбу й пологів, пенсійне страхування, страховки, що доповнюють страхування життя (а саме страхування від травм, включаючи непрацездатність, страхування на випадок смерті в результаті нещасного випадку, страхування від інвалідності через нещасний випадок або захворювання) у випадках, коли ці страховки укладені спільно зі страхуванням життя.

Друга група договорів — це ті договори, які обслуговують потреби виключно у страховому захисті, не торкаються інвестиційних інтересів страхувальників і об'єднуються поняттям «*non-life*», або «*general insurance*» — «не-життя», або «загальне страхування». До загальних (ризикових) видів страхування (*non-life*) відносяться такі види страхування: страхування від нещасного випадку; страхування на випадок хвороби; страхування автомобілів; страхування

залізничного рухомого складу; страхування літаків; страхування суден; транспортне страхування вантажів; страхування від пожеж і стихійних лих; страхування майна; страхування цивільної відповідальності водіїв автотранспорту; страхування цивільної відповідальності власників авіакомпаній; страхування цивільної відповідальності судновласників; страхування загальної відповідальності; страхування кредитів; страхування від фінансових втрат, пов'язаних зі зловживаннями працюючих по найму; страхування від інших фінансових втрат; страхування судових витрат; страхування допомоги.

Незважаючи на єдину класифікацію видів страхування, кожна країна ЄС має свою нормативно-правову основу страхової діяльності, систему страхового нагляду, які, мають не лише спільні риси, але і безсумнівну національну специфіку: розрізняються пропоновані страхові продукти, оподаткування, умови діяльності страховиків.

Класифікація видів страхування в Україні принципово відрізняється від європейської. Закон України «Про страхування» виділяє 23 види добровільного страхування і 47 видів обов'язкового страхування. Тому процес формування спільного ринку Україна - ЄС в страховому секторі не може бути швидким. У проекті Закону України «Про страхування» страхування поділяється на класи за такими групами: класи страхування інші, ніж страхування життя; класи страхування життя; також передбачається виділення двох класів страхування, іншого ніж життя, - страхування сільськогосподарської продукції та страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки. Додатково умовами договору страхування за класами страхування життя I-IV може передбачатися страхування пов'язаних ризиків з класів страхування інших, ніж життя I «Страхування від нещасного випадку» та II «Страхування від хвороби» та обов'язок страховика здійснити страхову виплату (виплати) та/або виплати у вигляді ануїтету в разі смерті та/або втрати працездатності внаслідок нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, чи захворювання застрахованої особи. Страхова організація, що отримала ліцензію на страхування основного ризику, який належить до одного класу або групи класів, також може страхувати ризики, включені до іншого класу, без одержання ліцензії на здійснення страхування таких ризиків за умови, якщо ризики відповідають усім наступним умовам: вони пов'язані з основним ризиком; стосуються об'єкту, який застрахований проти основного ризику; і покриваються договором, що страхує основний ризик. Проект Закону України «Про страхування» не містить два класи зі страхування життя, передбачені європейською директивою, - тонтини і страхування виплати капіталу.

Відповідно до *Solvency II*, оцінка платоспроможності страхових компаній проводиться через розрахунок показника необхідного платоспроможного капіталу *Solvency Capital Requirement (SCR)*, що визначається як сума коштів, що здатна покрити збитки страхової компанії за умови реалізації всіх ризиків, котрі виникають у процесі її діяльності. Необхідний платоспроможний капітал повинен підраховуватись або згідно із стандартною формулою, або з використанням внутрішньої моделі.

Страхові чи перестраховальні організації можуть розраховувати необхідний платоспроможний капітал використовуючи повну або часткову внутрішню модель,

схвалену наглядовими органами.

Стандартна формула простіша і, можливо, є менш дорогою при реалізації, але може знадобитися додатковий час для управління ризиками. Її реалізація потребує менше часу, менше роботи, менше досвіду і менше інвестицій. Внутрішні моделі є більш складними і вимагають більших попередніх інвестицій, але й сприяють проведенню правильної оцінки ризику для всього бізнесу страхової компанії. Однією з перешкод для страховиків, які запроваджують внутрішні моделі, може бути технологічна складність, оскільки за своєю сутністю, вони є величезними моделями Монте-Карло, які вимагають точного управління даними та обробки десятків тисяч сценаріїв.

Показник *SCR*, вирахований на основі стандартної формули, є сумою наступних пунктів: базового необхідного платоспроможного капіталу; об'єму капіталу, необхідного для операційного ризику; результату коригування здатності технічних резервів та відкладених податків покривати витрати. На рис. 5 зображено структуру стандартної формули розрахунку *SCR*, побудовану за вимогами *QIS5 Technical Specifications*.

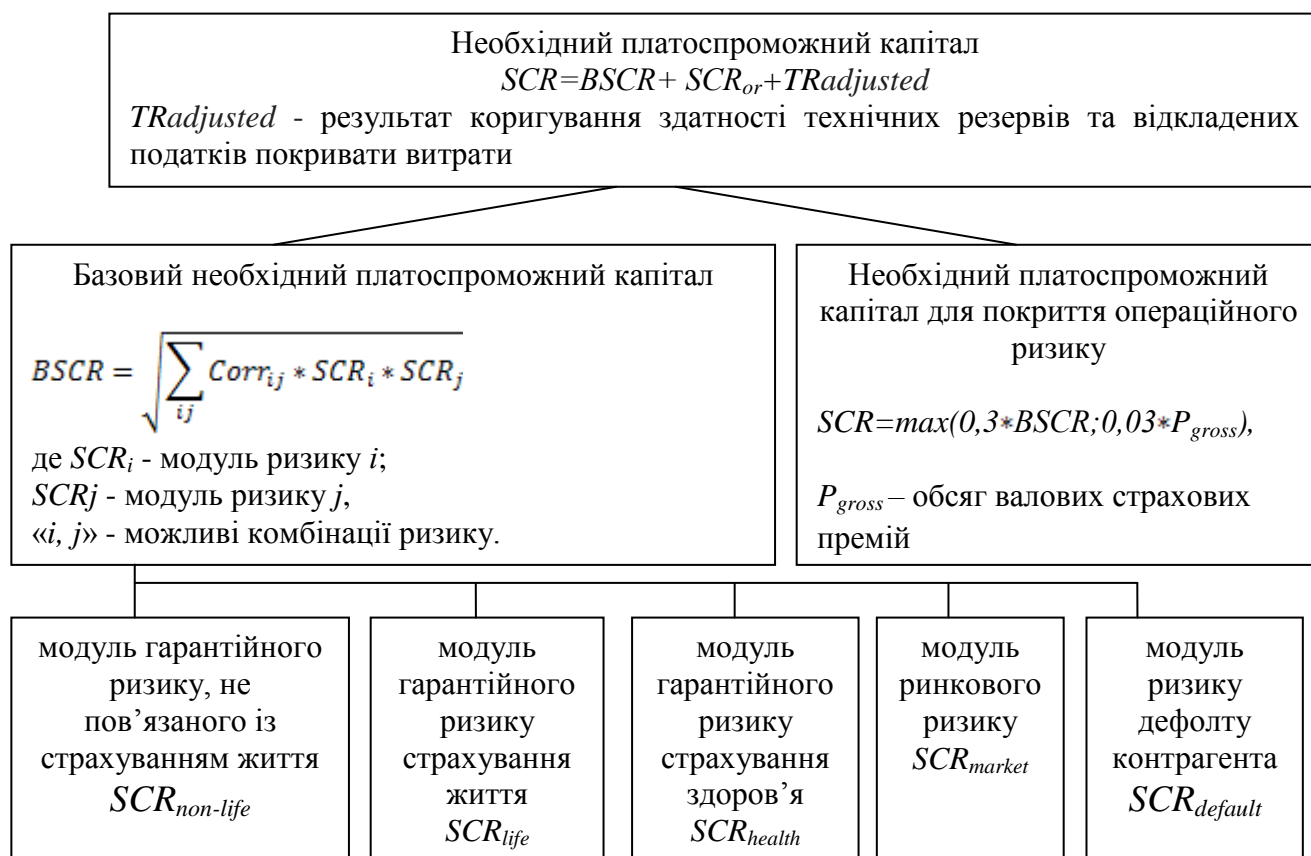

Рис. 5 - Структура стандартної формули розрахунку *SCR*, побудована за вимогами *QIS5 Technical Specifications*

Множник $Corr_{ij}$ означає пункт, вказаний у рядку « i » і колонці « j » наступної кореляційної матриці (табл. 5). Адаптацію методичних підходів до розрахунку платоспроможності вітчизняних страхових компаній на основі стандартів *Solvency II* проведено на прикладі НАСК «ОРАНТА», яка надає послуги страхування на внутрішньому ринку України фізичним та юридичним особам. Традиційно компанія

орієнтується на надання послуг для домогосподарств та працює, в основному, на роздрібному ринку.

Таблиця 5

Кореляційна матриця можливих комбінацій ризику

$j \backslash i$	Ринок	Дефолт	Життя	Здоров'я	Страховання, не пов'язане із життям
Ринок	1	0,25	0,25	0,25	0,25
Дефолт	0,25	1	0,25	0,25	0,5
Життя	0,25	0,25	1	0,25	0
Здоров'я	0,25	0,25	0,25	1	0
Страховання, не пов'язане із життям	0,25	0,5	0	0	1

Завдяки розгалуженій мережі представництв вона забезпечує свою присутність на всій території України та простоту доступу споживачів страхових послуг до страхових продуктів. В секторі корпоративного страхування, який за обсягами поступається роздрібним продажам, найбільш затребуваними послугами є страхування вантажів, страхування цивільної відповідальності орендарів, страхування парків транспортних засобів. Рейтинговим агентством «ІВІ-Рейтинг» 30.06.2016 р. визначено рейтинг фінансової стійкості Компанії на рівні uaAA-ifr. 29.12.2016 р. вказаний рівень підтверджено.

У табл. 6 наведено формалізацію трендів показників діяльності страхової компанії НАСК «Оранта».

Таблиця 6

Формалізація трендів динаміки показників НАСК «Оранта»

Показники	Формалізація тренда	Множинний коефіцієнт детермінації
Активи	$y = -18623x^2 + 327426x - 400480$	$R^2 = 0,8423$
Нематеріальні активи	$y = -242,8x^2 + 4291,4x - 5834,4$	$R^2 = 0,8064$
Інвестиційна нерухомість:	$y = -771,09x^2 + 12406x + 3512,2$	$R^2 = 0,8033$
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	$y = -1721,2x^2 + 35277x - 72506$	$R^2 = 0,6683$
Інші фінансові інвестиції	$y = -2705,4x^2 + 44205x - 68428$	$R^2 = 0,6993$
Гроші та їх еквіваленти	$y = -1696x^2 + 27298x + 533,7$	$R^2 = 0,6798$
Власний капітал	$y = -14769x^2 + 246599x - 387991$	$R^2 = 0,6934$
Страхові резерви	$y = -3510,6x^2 + 70221x - 38220$	$R^2 = 0,6976$
Страхові премії	$y = -10911x^2 + 174985x - 23816$	$R^2 = 0,6078$
Страхові виплати	$y = -7021,7x^2 + 116134x - 163635$	$R^2 = 0,8387$
Адміністративні витрати	$y = -2013,8x^2 + 34065x - 10003$	$R^2 = 0,6879$
Витрати на збут	$y = -2506,6x^2 + 41876x - 23607$	$R^2 = 0,4849$
Інші операційні витрати	$y = -3710,2x^2 + 55307x - 65500$	$R^2 = 0,4626$

Усі вони мають форму параболи з гілками, опущеними донизу, що свідчить про нарощування обсягів діяльності НАСК «Оранта» протягом 2003-2009 років, певну стабілізацію у 2010-2012 роках, стрімке погіршення у наступні роки.

Величину базового необхідного платоспроможного капіталу ($BSCR$) і необхідного платоспроможного капіталу для покриття операційного ризику (SCR_{or}) розраховуємо за формулами, наведеними на рис. 5.

$$BSCR = \sqrt{0,25 * 342619,4 * 31212 + 0,25 * 405429,7 * 342619,4 + 0,5 * 405429,7 * 31212} = \sqrt{43727615215} = 209111 \text{ тис. грн.}$$

$$SCR_{or} = \max(0,3 * 209111; 0,03 * 460959) = \max(62733,3; 13828,8) = 62733,3 \text{ тис. грн.}$$

Необхідний платоспроможний капітал за стандартизованою формулою *Solvency II* для НАСК «Оранта» становить:

$$SCR = BSCR + SCR_{or} = 209111 + 62733,3 = 271844,3 \text{ тис. грн.}$$

Необхідний платоспроможний капітал за внутрішньою моделлю НАСК «Оранта» розраховано у сумі 335423,5 тис. грн.

Нормативний запас платоспроможності ($HЗП$) відповідно до діючого законодавства для НАСК «Оранта» становить:

$$HЗП = \max((0,18 * (СП - 0,5 * СПП)); (0,26 * (СВ - 0,5 * ВОП))) = \max((0,26 * (107864 - 0,5 * 11326)); 0,18 * (460959 - 0,5 * 39817)) = \max(26572,3; 79389,1) = 79389,1 \text{ тис. грн.}$$

Solvency II висуває більш високі вимоги до достатності капіталу страхової компанії. Згідно діючого підходу запас платоспроможності НАСК «Оранта» станом на 31.12.2016 року становить 160941,9 тис. грн., тоді як відповідно моделей за *Solvency II* спостерігається дефіцит: 31513,3 тис. грн. (стандартизована модель), 87609 тис. грн. (внутрішня модель). Впровадження *Solvency II* у короткостроковій та середньостроковій перспективі обумовить виникнення об'єктивної необхідності для оптимізації структури капіталу вітчизняних страхових компаній. Даний процес можливий за рахунок нарощення таких інноваційних інструментів, як гібридний капітал (*hybrid capital*), субординований борг та сек'юритизація.

ВИСНОВКИ

Основний науковий результат дисертації полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій із удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України. Зміст основних висновків і рекомендацій полягає у наступному.

1. Формалізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України, під якими розуміється сукупність форм і методів створення, перерозподілу та використання фінансових ресурсів страхових організацій із метою забезпечення страхового захисту суб'єктів господарювання і населення на основі адаптації відповідних інститутів до вимог ЄС, створення ефективного пруденційного нагляду та передумов стійкої динаміки.

2. У процесі узагальнення історичних аспектів виникнення фінансової інституціоналізації форм організації страхової діяльності виявлено іманентний філософський зв'язок між категоріями кооперації та страхування, оскільки захист людей від страху є основною причиною виникнення кооперативів і лежить в основі походження терміну страхування, що доведено етимологічним аналізом. На відміну від англо - романської мовної групи, у східнослов'янських мовах поняття «страхування» походить від слова «страх» і несе у собі негативний зміст, тоді як кращою альтернативою є «безпека».

3. За результатами конкурентного аналізу інституціональних форм організації страхового ринку України вставлено, що він вже пройшов стадію формування і знаходиться на шляху поступового інтегрування в світовий. Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку України основну частку валових страхових премій контролює обмежене коло страхових компаній. Сталою тенденцією останніх років є зростання обсягу перестраховування у нерезидентів за рахунок скорочення ринку вітчизняних перестраховиків.

4. Обґрунтовано концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України на основі зміцнення конкурентних позицій організаційно-правових форм страхової діяльності, визначення пріоритетних видів страхування на сегментах страхового ринку, зменшення ризиків його функціонування шляхом удосконалення форм і методів перестраховування, імплементації міжнародних стандартів, які визначають вимоги до платоспроможності капіталу страхових компаній, підвищення інвестиційної привабливості страхового ринку, реформування пруденційного нагляду за ним, зменшення концентрації, стратегічного партнерства страхових компаній і банківських установ.

5. Удосконалено фінансові механізми розвитку сегментів інституціональної моделі страхового ринку України: страхування життя та добровільного медичного страхування, майнового страхування, аграрного ризикового страхування. Протягом 2010-2015 років найвищі темпи зростання валових і чистих премій демонструють такі види страхування: страхування відповідальності перед третіми особами, страхування вантажів та багажу, авіаційне страхування, страхування фінансових ризиків, автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка»), страхування від нещасних випадків. Скоротилися валові та чисті премії по таких видах страхування: страхування кредитів, страхування від нещасних випадків на транспорті. По страхуванню майна та страхуванню від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ валові премії скоротилися, а чисті премії зросли. Напрямами щодо удосконалення майнового і ризикового страхування можуть бути: чітке регламентування організаційно-економічних питань розвитку цих видів страхування; розроблення прозорих та прийнятних правил діяльності страховиків майнової та ризикової сфер страхових послуг; підвищення фінансової стійкості і стабільності показників діяльності страхових компаній; проведення науково-дослідної роботи з підвищення кваліфікації персоналу страховиків і страхових посередників тощо.

6. Формалізація інституціональних особливостей фінансових механізмів посередництва на страховому ринку України дозволила встановити, що для їх розвитку необхідно: підвищити транспарентність діяльності брокерів, запровадити

страхування ними професійної відповідальності та створення гарантійних фондів. Для формування потужних національних перестраховиків, здатних скласти конкуренцію іноземним перестраховикам, доцільно на законодавчому рівні відокремити страхову та перестрахову діяльність, створити державний рейтинг вітчизняних страховиків і перестраховиків, забезпечити доступність інформації про їх діяльність для широкого загалу потенційних страхувальників.

7. Удосконалення класифікації видів перестрашування на основі системного підходу дозволило обґрунтувати заходи зі зближення інвестиційно-кредитної страхової, перестрахової діяльності. Цьому сприятиме виявлення функцій перестрашування через форми (факультативна, облігаторна, факультативно - облігаторна) і типи перестрашування (пропорційний та непропорційний), а також інновацій ринку: фінансове перестрашування або альтернативний трансфер ризику, випуск та обіг різних видів облігацій, та інших цінних паперів для інвестування відповідних видів страхових, перестрахових резервів, лоти катастрофічних облігацій (*Catbond*) будівельних облігацій, облігації зі страхування життя, варанти промислових втрат, страхові ф'ючерси, деривативи страхових подій. Основними формами альтернативного (фінансового) перестрашування є перестрашування на основі керованого фонду, перестрашування портфеля за галузевою ознакою.

8. Визначено шляхи підвищення фінансових механізмів перестрашування в системі управління ризиками страхового ринку: допомога його учасникам у виборі найоптимальніших пропозицій щодо формування додаткових гарантій виконання страхових зобов'язань; зміцнення партнерських відносин та довіри між перестрашувальником та перестраховиком; сприяння покращенню якості та динаміки продажу перестрахових послуг; підтримка сприятливого конкурентного середовища на ринку перестрашування. Проведене дослідження переконливо свідчить про подвійний вплив перестрашування на розвиток національної економіки. Позитивні аспекти пов'язані зі збільшенням місткості вітчизняного страхового ринку, забезпеченням його ефективного і безпечного функціонування. Негативний вплив пов'язуємо з відтоком валюти у вигляді перестрашувальних премій за кордон, обмеженими можливостями здійснення контролю за діяльністю перестраховиків-нерезидентів із боку державних наглядових органів України. У разі значного зростання страхових премій у портфелях перестраховиків – нерезидентів, яке може вплинути на безпеку страхового ринку, альтернативою перестрашуванню може стати сек'юритизація перестрашувальних зобов'язань.

9. Обґрунтовано детермінанти концентрації і конкуренції та їх вплив на розвиток страхового ринку. Конкуренція забезпечує суперництво страховиків за отримання нових клієнтів, що дає змогу інвестувати більше коштів задля отримання прибутку, підвищити якість обслуговування клієнтів, запровадити нові види послуг, удосконалити вже існуючі, знайти компроміси між усіма учасниками страхового ринку. Для подальшого розвитку страхового ринку треба усунути надмірне регулювання, оптимізувати реєстраційні процедури страховиків, вдосконалити системний аналіз та дистанційний моніторинг щодо дотримання страховиками встановлених економічних нормативів і правил надання страхових послуг, відновлення довіри споживачів страхових послуг і інвесторів, створити дієву

систему захисту законних прав інвесторів та споживачів, а також забезпечити надійну безпеку коштів інвесторів та страхувальників.

10. Встановлено, що інституціональними особливостями страхових компаній України є низька емісійна активність на фондовому ринку України, оскільки спостерігається відносно стабільний обсяг їх статутного капіталу протягом останніх років. У структурі активів, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування», для представлення страхових резервів, а також представлених технічними резервами і резервами для страхування життя превалюють банківські вклади (депозити), в іншому вони суттєво різняться. У структурі активів для представлення страхових резервів значну питому вагу також мають акції, для розміщення технічних резервів важливе значення мають права вимоги до перестраховиків, а для резервів страхування життя - цінні папери, що емітуються державою.

11. Гармонізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України із вимогами ЄС на таких принципах: діяльність органу нагляду, ліцензування, зміни в управлінні, корпоративне управління, заходи внутрішнього контролю, активи, заборгованість, достатність капіталу та платоспроможність, похідні та позабалансові операції, перестраховування, управління ринком, фінансове звітування, інспектування на місці, санкції, бізнес-операції за кордоном, координація та взаємодія, конфіденційність.

12. В основу удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України на основі реформування пруденційного нагляду пропонується покласти: прийняття програмних документів на рівні національного регулятора, започаткування розрахунку пруденційних нормативів на основі Директиви ЄС щодо капіталу, проведення стрес-тестування діяльності страхових компаній; розмежування інструментів пруденційного нагляду на макро- і мікрорівнях, налагодження ефективних комунікацій між Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг і актуаріями, а також залученням до цієї системи Державної інспекції України з питань захисту прав споживачів.

13. За результатами адаптації стандартів *Solvency II* до інституціональних умов України встановлено, що їх ратифікація матиме неоднозначний вплив на вітчизняний страховий ринок. До позитивних наслідків слід віднести: мінімізацію вірогідності виникнення банкрутства серед страхових компаній, зростання рівня довіри до них із боку страхувальників і страховиків; зниження вартості страхових продуктів і підвищення їх привабливості для споживачів; розвиток конкуренції, забезпечення прозорості ринку і поліпшення якості страхових послуг, залучення професійних актуаріїв до моделювання ризиків. Негативними наслідками очікуються: ускладнення діяльності страхових компаній із невеликим рівнем капіталізації і з обмеженим доступом до джерел фінансових ресурсів, скорочення числа функціонуючих страхових компаній; брак привабливих фінансових інструментів для інвестування. Однак подолання вказаних наслідків є обов'язковою умовою побудови вітчизняного страхового ринку нової якості.

14. У контексті загальносвітових та європейських тенденцій розроблено рекомендації з інтеграції стратегій управління страховим і банківським бізнесом. Показано, що перевагами такого стратегічного альянсу є: синергетичний ефект,

зменшення операційних витрат, формування клієнт-орієнтованого обслуговування, покращення життєвого рівня населення. Для страхових компаній перевагами співпраці з банківськими установами є наступні: використання банківських каналів збуту для продажу страхових продуктів; просування страхових продуктів новому сегменту споживачів; оптимізація витрат на реалізацію страхових продуктів; страхування власних ризиків банку. При цьому банківські установи отримують наступні переваги: отримання додаткового доходу; покращення рівня задоволення потреб клієнтів; страхування власних кредитів та операційних ризиків; співпраця з надійним партнером зі страхування застави; управління резервами страхової компанії; просування банківських продуктів через страхову компанію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Слободянюк О.В. Інституціональна модель страхового ринку України та фінансові механізми її розвитку: Монографія / ДДМА. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 392 с. (22,79 ум.-друк. арк.).

2. Слободянюк О.В. Імперативи розвитку страхового посередництва в умовах глобальної трансформаційної невизначеності / О.В. Слободянюк // Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності: колективна монографія / За заг. ред. Н.В. Прямухіної. – Київ: Кондор-Видавництво, 2017. – С.228 – 238. (0,52 ум.-друк. арк.).

3. Слободянюк О.В. Стратегії управління страховим бізнесом / О.В. Слободянюк // National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine – Collective monograph. – Vol. 3. “Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2016. – С. 384 – 403. (0,95 ум.-друк. арк.).

4. Слободянюк О.В. Класифікація видів перестраховування та перспективи їх розвитку/ О.В. Слободянюк // Фундаментальні основи формування механізмів управління фінансовою системою України в умовах кризи: колективна монографія / За заг. ред. Т.Д. Косової. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2016. – С. 215 – 224. (0,72 ум.-друк. арк.).

Публікації у наукових фахових виданнях та виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних

5. Косова Т.Д. Формалізація розвитку сегменту майнового та ризикового страхування / Т.Д. Косова, О.В. Слободянюк // Економічний вісник університету [ДВНЗ «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»]: зб. наук. праць¹. – 2017. – Вип. 33/1. – С. 336-342. (0,84 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: проведено кореляційно-регресійне моделювання показників зазначених сегментів та надано їх економічну інтерпретацію (0,42 ум.-друк. арк.).*

¹ Включено до міжнародних наукометричних баз Ulrich's Periodicals Directory (UPD), International Scientific Indexing (ISI), Index Copernicus International (ICI), Google Scholar (GS), Universal Impact Factor (UIF), CiteFactor (CF), Research Bible (RB), Open Academic Journals Index (OAJI)

6. Слободянюк О.В. Теоретико-правові концепції страхування і перестраховування: діалектика взаємозв'язку / О.В. Слободянюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка. – 2017. – Вип. 1 (49). – Т.1. – С. 284–288. (0,59 ум.-друк. арк.).

7. Слободянюк О.В. Страховий ринок у категоріях інституціональних теорій / О.В. Слободянюк // Економіка та держава². – 2016. – №2. – С. 61-64. (0,66 ум.-друк. арк.).

8. Слободянюк О.В. Інституціональна модель страхового ринку України / О.В. Слободянюк // Інвестиції: практика та досвід³. – 2016. – №4. – С. 25-28. (0,56 ум.-друк. арк.).

9. Slobodyanyuk O. Institutional development of voluntary health insurance market in Ukraine Economic / O. Slobodyanyuk // Економічний часопис-XXI⁴. – 2016. – №160 (7-8). – Р. 130 – 133. (0,61 ум.-друк. арк.).

10. Slobodyanyuk O. Transparency as a Prerequisite for the Protection of Insurance Service Consumer Rights / O. Slobodyanyuk // The Advanced Science Journal⁵. – 2016. – No.2. – Р. 50 – 53. (0,54 ум.-друк. арк.).

11. Слободянюк О.В. Пруденційний нагляд на страховому ринку: європейська практика та вітчизняний досвід / О.В. Слободянюк // Молодий вчений⁶. – 2016. – №8 (35). – С. 30– 34. (0,66 ум.-друк. арк.).

12. Слободянюк О.В. Фінансові механізми управління ризиками аграрного страхування в Україні. / О.В. Слободянюк // Бізнес Інформ⁷. – 2016. – №9 (464). – С.131–136. (0,70 ум.-друк. арк.).

13. Слободянюк О.В. Роль посередницької діяльності в розвитку страхового ринку України. / О.В. Слободянюк // Схід⁸. – 2016. – №5 (145). – С.21–26. (0,77 ум.-друк. арк.).

14. Слободянюк О.В. Зарубіжний досвід аграрного страхування: рекомендації для України / О.В. Слободянюк // АгроСвіт⁹. – 2016. – №24. – С.27–33. (0,70 ум.-друк. арк.).

15. Слободянюк О.В. Страхування як запорука відшкодування збитків при пошкодженні та втраті майна / О. В. Слободянюк, Г. В. Толкачева // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління¹⁰. – 2016. – № 1(32). – Т.15 – С.172–201. (0,52 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано заходи з підвищення відповідальності страховиків у процесі надання послуг із майнового страхування* 0,26 ум.-друк. арк.)

16. Слободянюк О.В. Вплив конкурентоспроможності на рейтинг страхових компаній в Україні / О.В. Слободянюк, О.М. Ротарь // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2016. – Вип. 14. – С. 190 – 195. (0,48 ум.-друк. арк.).

² Включено до міжнародних наукометричних баз ICI, Scientific Indexing Services (SIS), GS

³ Включено до міжнародних наукометричних баз ICI, SIS, GS

⁴ Включено до міжнародних наукометричних баз Scopus, ICI, EBSCOhost, UPD, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), INFOBASE INDEX, The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS),

⁵ Включено до міжнародних наукометричних баз ICI, CrossRef, EBSCO, GS, World CAT, CNKI Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CiteSeerX by the Pennsylvania State University

⁶ Включено до міжнародних наукометричних баз ICI, GS, OAJI, CF, RB

⁷ Включено до міжнародних наукометричних баз UPD, IC, GS, BASE, EBSCO, Philisophy Documentational Center (PDC), World CAT, Directory of Open Access Journals (DOAJ)

⁸ Включено до міжнародних наукометричних баз UPD, ICI, GS, BASE, EBSCO, PDC, World CAT, DOAJ

⁹ Включено до міжнародних наукометричних баз ICI, SIS, GS

¹⁰ Включено до міжнародних наукометричних баз ICI

Особистий внесок: визначено роль рейтингування у формуванні конкурентного середовища страхового ринку (0,24 ум.-друк. арк.).

17. Слободянюк О.В. Страхування майна від вогневих ризиків як один із найпоширеніших видів страхування серед населення / О.В. Слободянюк, В.М. Орлов // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2016. – Вип. 15. – С. 219 – 226. (0,54 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: визначено передумови і перспективи поширення серед населення страхування майна від вогневих ризиків (0,27 ум.-друк. арк.).*

18. Косова Т.Д. Інституціональні особливості капіталізації страхових компаній України на фондовому ринку / Т.Д. Косова, О.В. Слободянюк // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2016. – № 3 (39). – С. 85–89. (0,5 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: обґрунтовано заходи зі збільшення капіталізації страхового ринку України (0,25 ум.-друк. арк.).*

19. Слободянюк О.В. Інституціональний розвиток кооперативних форм страхових організацій в Україні: історичний аспект / О.В. Слободянюк // Інституціональний вектор економічного розвитку / Institutional Vector of Economic Development: зб. наук. праць МІДМУ. – Мелітополь: Вид-во КПУ. – 2016. – Вип. 9 (1). – С. 52–62. (0,75 ум.-друк. арк.).

20. Слободянюк О.В. Проблеми і перспективи вихідного перестрахування українських страхових компаній нерезидентами / О.В. Слободянюк // Економіка. фінанси. право. – 2016. – №11/2. – С. 38–40. (0,47 ум.-друк. арк.).

21. Слободянюк О.В. Перспективи розвитку ринку страхових послуг в Україні / О.В. Слободянюк, О.М. Ротарь // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2016. – Вип. 16. – С. 253 – 260. (0,48 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: визначено стратегічні орієнтири розвитку страхового ринку України (0,24 ум.-друк. арк.).*

22. Слободянюк О.В. Фінансовий інструментарій індексного та мультиризикового страхування сільськогосподарської діяльності / О.В. Слободянюк // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 12, Ч. 2. – С. 133–137. (0,59 ум.-друк. арк.).

23. Косова Т. Д. Фінансова інституціоналізація форм організації страхової діяльності: SWOT-аналіз / Т.Д. Косова, О.В. Слободянюк // Держава та регіони. – 2016. – №4–5 (91–92). – С. 43–47. (0,6 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: проведено конкурентний аналіз класичних і кооперативних форм організації страхової діяльності (0,3 ум.-друк. арк.).*

24. Слободянюк О.В. Сучасний стан розвитку страхового ринку в Україні / О.В. Слободянюк, О.М. Ротарь // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2015. – Вип. 13. – С. 269 – 275. (0,5 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: обґрунтовано детермінанти розвитку страхового ринку України (0,25 ум.-друк. арк.).*

25. Слободянюк О.В. Конкурентні відносини українських страховиків та їх вплив на розвиток страхового ринку / О.В. Слободянюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки». – 2015. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 188 – 192. (0,61 ум.-друк. арк.).

26. Слободянюк О.В. Транспарентність діяльності страховиків та її вплив на розвиток страхового ринку / О.В. Слободянюк // Вісник ОНУ, 2015. – Т. 20. – Вип. 6. – С. 276–279. (0,54 ум.-друк. арк.).

27. Орлова О. В. Моделювання і оцінка ризиків управління платоспроможністю страховика / О.В. Орлова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2015. – Вип. 10. – С. 290-293. (0,61 ум.-друк. арк.).

28. Орлова О. В. Електронні технології в системі розвитку страхового ринку України / О.В. Орлова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки». – 2015. – Вип. 10. – Ч.2. – С. 197–200. (0,59 ум.-друк. арк.).

29. Орлова О. В. Міжнародні принципи управління страховою справою: проблеми імплементації в Україні / О.В. Орлова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць Дон. держ. ун-ту управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2014. – Т. XV. – С. 190 – 197. – (серія «Економіка»; вип. 282) (0,50 ум.-друк. арк.).

30. Орлова О. В. Методичний підхід до розрахунку необхідного платоспроможного капіталу страхової компанії в інституціональних умовах України / О.В. Орлова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки». – 2014. – Вип. 7. – Ч.1. – С. 203–207. (0,74 ум.-друк. арк.).

31. Орлова О. В. Концептуальні засади удосконалення інституціональної моделі страхового ринку України та фінансових механізмів її розвитку / О.В. Орлова // Вісник ОНУ, 2014. – Т. 19. – Вип. 3/1. – С. 271–274. (0,53 ум.-друк. арк.).

32. Орлова О. В. Підвищення вимог до платоспроможності страхових компаній України на основі впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності / О.В. Орлова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць Дон. держ. ун-ту управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – Т. XIV. – С. 306 – 315. – (серія «Економіка»; вип. 278) (0,40 ум.-друк. арк.).

33. Орлова О.В. Організація та перспективи розвитку страхування життя в Україні / О.В. Орлова // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць. – 2013. – №1 (48). – С. 384 – 390. (0,65 ум.-друк. арк.).

34. Орлова О. В. Еволюція підходів до оцінки платоспроможності страхових компаній: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / О.В. Орлова // Ефективна економіка. – 2013. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5780> (0,50 ум.-друк. арк.).

35. Орлова О.В. Науково-практичні рекомендації з удосконалення класифікації форм і видів страхування в Україні / О.В. Орлова // Ефективна економіка. – 2012. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5753> (0,55 ум.-друк. арк.).

36. Орлова О. В. Фінансові механізми інституціонального розвитку страхових ринків країн ЄС / О.В. Орлова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць Дон. держ. ун-ту управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – Т. XIII. – С. 156 – 163. – (серія «Економіка»; вип. 248) (0,48 ум.-друк. арк.).

Матеріали наукових конференцій

37. Слободянюк О.В. Розвиток перестрахування на основі онлайн – технологій / О.В. Слободянюк // Страхування в Україні: стан та тенденції розвитку: матер. І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. зі страхування: (м. Черкаси, 26-27 лист. 2016 р.) – Черкаси, ЧДТУ, 2016. – С.304–305. (0,14 ум.-друк. арк.).

38. Слободянюк О.В. Сучасні проблеми формування стратегічного управління страхових компаній / О.В. Слободянюк // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: матер. V міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 вер. 2016 р.) – Одеса, Атлант, 2016. – С.304–305. (0,14 ум.-друк. арк.).

39. Слободянюк О.В. Важливість страхування майна для громадян України / О.В. Слободянюк // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: матер. XXI Міжн. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 25-26 трав. 2016 р.) – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – С.130 – 132. (0,14 ум.-друк. арк.).

40. Косова Т.Д. Інноваційні технології електронного страхування / Т.Д. Косова, О.В. Слободянюк // Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area internship (Tbilisi, April 29, 2016) - Conference Proceedings, Part II, April 29, 2016. - Tbilisi: SSOTU. – С. 256-259. (0,22 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: узагальнено досвід функціонування електронних систем страхування (0,11 ум.-друк. арк.).*

41. Слободянюк О.В. Адаптація українських страховиків до вимог ЄС / О.В. Слободянюк // Innovative educational technologies: international experience and its application in training in economics and management: The abstracts of scientifically-methodological works by the results of international scientifically-educational internship (Chisinau, Republica Moldova, March 28 – April 2, 2016) – Молдова: Молдавський державний університет, 2016. – С. 61-64. (0,19 ум.-друк. арк.).

42. Слободянюк О.В. Визначення впливу механізмів ціноутворення страхових послуг на транспарентність ринку / О.В. Слободянюк // Україна: поступ у майбутнє: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю від дня Незалежності України (м. Київ, 22 квіт. 2016 р.) – К.: НТУ, 2016. – С. 64–73. (0,18 ум.-друк. арк.).

43. Слободянюк О.В. Класифікація видів страхування в ЄС: рекомендації для України / О.В. Слободянюк // Фінансово-економічне та обліково-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності: зб. тез доп. учасників Міжн. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 20-21 квіт. 2016 р.) - Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2016.– С. 64–73. (0,18 ум.-друк. арк.).

44. Косова Т.Д. Страховий ринок України: етапи розвитку і перспективи / Т.Д. Косова, О.В. Слободянюк // Теоретична та практична концептуалізація розвитку фінансово-кредитних механізмів в умовах нової соціально-економічної реальності: зб. матер. Міжн. науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 25 берез. 2016 р.) – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – С. 259–261. (0,22 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: систематизовано етапи розвитку страхового ринку України (0,11 ум.-друк. арк.).*

45. Слободянюк О.В. Директивне регулювання страхового ринку в країнах ЄС / О.В. Слободянюк // National Models of Economic Systems: Conference Proceedings, Part I, March 25, 2016. – International Scientific-Practical Conference From Baltic to Black Sea (Riga, March 25, 2016 p.) - Baltija Publishing. – С.304–308. (0,29 ум.-друк. арк.).

46. Слободянюк О.В. Удосконалення пруденційного нагляду на страховому ринку / О.В. Слободянюк // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матер. XI Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 20-21 лют. 2016 р.) – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 11. – С.64 – 67. (0,42 ум.-друк. арк.).

47. Орлова О.В. Особисте страхування як інвестиційний проект добробуту громадян України / О.В. Орлова, В.В. Чуваков // Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: матер. XIX Міжн. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 29-30 трав. 2014 р.) – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – С.187 – 189. (0,22 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: розроблено пропозиції з інвестиційного забезпечення особистого страхування (0,11 ум.-друк. арк.).*

48. Орлова О.В. Розвиток страхового ринку України на прикладі діяльності НАСК «ОРАНТА» / О.В. Орлова // Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 2 - 4 жовт. 2014 р.) - Хмельницький: ХмЦНП, 2014. – С.50 – 51. (0,08 ум.-друк. арк.).

49. Орлова О.В. Організація та перспективи розвитку страхування життя в Україні / О.В. Орлова, Г.В. Толкачева // Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання»: зб. тез доп. VII Міжн. інтернет-конф. (м. Луцьк, 26 квіт. 2012) – Луцьк: ВІЕМ, 2012.– С.112 – 115. (0,20 ум.-друк. арк.) *Особистий внесок: запропоновано перспективні шляхи розвитку сегменту страхування життя страхового ринку (0,10 ум.-друк. арк.).*

50. Орлова О.В. Особове страхування на підприємствах України / О.В. Орлова // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: матер. I міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18-19 жовт. 2012 р.) – Одеса, Атлант, 2012. – С.374–375. (0,13 ум.-друк. арк.).

51. Орлова О.В. Страховий ринок України: характеристика, розвиток, шляхи покращення / О.В. Орлова, Г.В. Толкачева, І.М. Запорожан // Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20-22 квіт. 2011 р.) - Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011.– С.113–117. (0,33 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано напрями покращення якості страхових послуг (0,11 ум.-друк. арк.).*

52. Орлова О.В. Аналіз функціонування різних страхових систем ближнього та дальнього зарубіжжя / О.В. Орлова // Нові шляхи розвитку країн Вишеградської четвірки та України: зб. тез доп. III Міжн. інтернет-конф. (м. Луцьк, 9 черв. 2011 р.) – Луцьк: ВІЕМ, 2011. – С.300 – 305. (0,33 ум.-друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Слободянюк О. В. Фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Донбаська державна машинобудівна академія Міністерства освіти і науки України, Краматорськ, 2017.

У дисертації формалізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України, узагальнено історичні аспекти виникнення фінансової інституціоналізації форм організації страхової діяльності та її розвитку, проведено конкурентний аналіз інституціональних форм організації страхового ринку України, обґрунтовано концептуальні засади удосконалення фінансових механізмів інституціонального розвитку страхового ринку України. Здобувачем розвинуто фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України у

сегментах страхування життя, добровільного медичного страхування, майнового та ризикового страхування, аграрного страхування. Дисертантом сформульовано інституціональні особливості фінансових механізмів посередництва на страховому ринку України, удосконалено класифікацію видів перестраховування на основі системного підходу, визначено шляхи підвищення ролі фінансових механізмів перестраховування в системі управління ризиками страхового ринку. У дисертаційній роботі обґрунтовано детермінанти концентрації і конкуренції на страховому ринку України, а також фінансові механізми забезпечення транспарентності та захисту прав споживачів на ньому; встановлено шляхи підвищення капіталізації та інвестиційної функції страхових компаній на фондовому ринку України. Здобувачем гармонізовано фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України із вимогами ЄС, удосконалено фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України на основі реформування пруденційного нагляду, адаптовано стандарти *Solvency II* до інституціональних умов страхового ринку України, обґрунтовано стратегічні фінансові механізми інституціонального розвитку страхового ринку України у контексті загальносвітових та європейських тенденцій.

Ключові слова: *фінансові механізми, інституціональний розвиток, страховий ринок, пруденційний нагляд, конкуренція, капіталізація, транспарентність.*

АННОТАЦІЯ

Слободянюк О. В. Финансовые механизмы институционального развития страхового рынка Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Донбасская государственная машиностроительная академия Министерства образования и науки Украины, Краматорск, 2017.

Формализованы финансовые механизмы институционального развития страхового рынка Украины, под которыми понимается совокупность форм и методов создания, перераспределения и использования финансовых ресурсов страховых организаций с целью обеспечения страховой защиты субъектов хозяйствования и населения на основе адаптации соответствующих институтов с требованиями ЕС, создания эффективного пруденциального надзора и предпосылок устойчивой динамики.

В процессе обобщения исторических аспектов страховой деятельности выявлена имманентная философская связь между категориями кооперации и страхования, поскольку защита людей от страха является основной причиной возникновения кооперативов и является базисом термина «страхование». В отличие от англо - романской языковой группы, в восточнославянских языках понятие «страхование» несет в себе негативный смысл, тогда как лучшей альтернативой является «безопасность».

По результатам конкурентного анализа институциональных форм организации страхового рынка Украины установлено, что он уже прошел стадию формирования и находится на пути постепенного интегрирования в мировой. Несмотря на значительное количество компаний, фактически на страховом рынке Украины основную долю валовых страховых премий контролирует ограниченный круг

страховых компаний. Постоянной тенденцией последних лет является рост объема перестрахования у нерезидентов за счет сокращения рынка отечественных перестраховщиков.

Разработаны концептуальные основы совершенствования финансовых механизмов институционального развития страхового рынка Украины путем укрепления конкурентных позиций организационно-правовых форм страховой деятельности, определения приоритетных видов страхования на сегментах страхового рынка, уменьшения рисков его функционирования, имплементации международных стандартов, повышения инвестиционной привлекательности страхового рынка, реформирования пруденциального надзора за ним, уменьшения концентрации, стратегического партнерства страховых компаний и банковских учреждений.

Усовершенствованы финансовые механизмы развития сегментов институциональной модели страхового рынка Украины: страхование жизни и добровольного медицинского страхования, имущественного страхования, аграрного рискованного страхования. Формализация институциональных особенностей финансовых механизмов посредничества на страховом рынке Украины позволила установить, что для их развития необходимо: повысить транспарентность деятельности брокеров, ввести страхование ими профессиональной ответственности и создание гарантийных фондов. Для формирования мощных национальных перестраховщиков, способных составить конкуренцию иностранным перестраховщикам, целесообразно на законодательном уровне отделить страховую и перестраховую деятельность, создать государственный рейтинг отечественных страховщиков и перестраховщиков, обеспечить доступность информации об их деятельности для широкой общественности потенциальных страхователей.

Определены пути повышения финансовых механизмов перестрахования в системе управления рисками страхового рынка: помощь его участникам в выборе оптимальных предложений по формированию дополнительных гарантий выполнения страховых обязательств; укрепление партнерских отношений и доверия между страховщиком и перестраховщиком; содействие улучшению качества и динамики продаж перестраховочных услуг; поддержание благоприятной конкурентной среды на рынке перестрахования. Проведенное исследование убедительно свидетельствует о двойном влиянии перестрахования на развитие национальной экономики.

Обоснованы детерминанты концентрации и конкуренции, а также их влияние на развитие страхового рынка. Конкуренция обеспечивает соперничество страховщиков за получение новых клиентов, что позволяет инвестировать больше средств для получения прибыли, повысить качество обслуживания клиентов, ввести новые виды услуг, усовершенствовать уже существующие, найти компромиссы между всеми участниками страхового рынка.

Гармонизированы финансовые механизмы институционального развития страхового рынка Украины с требованиями ЕС: деятельность органа надзора, лицензирование, изменение в управлении, корпоративное управление, внутренний контроль, активы, задолженность, достаточность капитала и платежеспособность, производные и забалансовые операции, перестрахование, управление рынком,

финансовая отчетность, инспектирование на месте, санкции, бизнес-операции за рубежом, координация и взаимодействие, конфиденциальность.

В основу совершенствования финансовых механизмов институционального развития страхового рынка Украины на основе реформирования пруденциального надзора предлагается положить: принятие программных документов на уровне национального регулятора, расчет пруденциальных нормативов на основе Директивы ЕС по капиталу, проведение стресс-тестирования деятельности страховых компаний; разграничение инструментов пруденциального надзора на макро- и микроуровне, налаживание эффективных коммуникаций между Национальной комиссией по регулированию рынков финансовых услуг и актуариями, а также привлечением к этой системе Государственной инспекции Украины по вопросам защиты прав потребителей.

По результатам адаптации стандартов Solvency II к институциональным условиям Украины установлено, что их ратификация будет неоднозначно влиять на отечественный страховой рынок. Положительными последствиями являются: минимизация вероятности возникновения банкротства среди страховых компаний, рост уровня доверия к ним со стороны страхователей; снижение стоимости страховых продуктов и повышение их привлекательности для потребителей; развитие конкуренции, обеспечения прозрачности рынка и улучшение качества страховых услуг, привлечение профессиональных актуариев к моделированию рисков.

В контексте общемировых и европейских тенденций разработаны рекомендации по интеграции стратегий управления страховым и банковским бизнесом. Показано, что преимуществами такого стратегического альянса являются: синергетический эффект, уменьшение операционных расходов, формирование клиент-ориентированного обслуживания, улучшение жизненного уровня населения. Для страховых компаний преимуществами сотрудничества с банковскими учреждениями являются: использование банковских каналов сбыта для продажи страховых продуктов; продвижение страховых продуктов новым сегментам потребителей; оптимизация расходов на реализацию страховых продуктов; страхование собственных рисков банка.

Ключевые слова: финансовые механизмы, институциональное развитие, страховой рынок, пруденциальный надзор, конкуренция, капитализация, транспарентность.

SUMMARY

Slobodyanyuk O. V. Financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine. – As a manuscript.

The thesis for obtaining a Degree of Doctor of Economics, special field 08.00.08 – money, finance and credit. – Donbass State Engineering Academy of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kramatorsk, 2017.

In the dissertation the financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine are formalized, the historical aspects of financial institutionalization of forms of organization of insurance activity and its development are generalized, competitive analysis of institutional forms of organization of the insurance

market of Ukraine is conducted, the conceptual principles of improvement of financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine are substantiated. The applicant has developed financial mechanisms for the institutional development of the Ukrainian insurance market in segments of life insurance, voluntary health insurance, property and risk insurance, and agrarian insurance.

The dissertation formulated the institutional features of financial mechanisms of mediation in the insurance market of Ukraine, improved the classification of types of reinsurance on the basis of the system approach, and identified ways to increase the role of financial mechanisms of reinsurance in the insurance market risk management system. In the dissertation work the determinants of concentration and competition in the insurance market of Ukraine, as well as financial mechanisms of ensuring transparency and protecting the rights of consumers on it, are substantiated; the ways of increase of capitalization and investment function of insurance companies in the stock market of Ukraine are established.

The tenderer has harmonized the financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine with the requirements of the EU, improved financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine on the basis of prudential supervision reform, adapted the Solvency II standards to the institutional conditions of the insurance market of Ukraine, grounded the strategic financial mechanisms of institutional development of the insurance market of Ukraine in the context of the global and European trends.

Key words: *financial mechanisms, institutional development, insurance market, prudential supervision, competition, capitalization, transparency.*

Підписано до друку 18.09.2017. Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,9.
Обл.-вид. 1,9. Друк лазерний. Зам. № 822. Накл. 100 пр.

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна (Шкадінова), 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1633 від 24.12.2003